

azad

ZƏRBAYCAN

ƏDƏBİ-BƏDİİ JURNAL

11
2012

◆ Dramaturgiya

ELÇİN

SƏNƏTKARIN TALEYİ (ƏRƏBLİNSKI)

◆ *Davamlı proloqdan və on beş şəkildən ibarət faciə*

Hüseyn Ərəblinski (1881-1919) faciəli bir həyat yaşamış böyük Azərbaycan aktyoru, rejissoru, teatr xadimidir. Ancaq bu pyes sırf bioqrafik əsər deyil. Bu - Ərəblinski sənətinə, onun simasında teatra hörmət və məhəbbətin ifadəsidir.

Müəllif

İŞTİRAK EDİRLƏR

Aktyorlar:

Ərəblinski
Maya
Poloni
Yaqo
Bıgılı artist
Artistlər

Tamaşaçılar:

Qubernator
Qraf
Qrafinya
Freylina
Gənc teatr vurgunu

Şəhər sakinləri:

Bibi
Əbdül
Molla
Qoçu
İntelligent
Baqqal
Redaktor
Yazar
Məmur
Neftxuda Hacı Məmməd Tağı
Carçı

Digər sakinlər

Zaman - 1914 - 1919-cu illər
Məkan - Bakı şəhəri

PROLOQ

Küçə.

Carçı, Molla, Qoçu, Baqqal, Redaktor, Yazar, Məmur, Intelligent, Bibi, Əbdül, Ərəblinski, Poloni.

Səhnə qaranlıqdır və ora-bura gedən insanların yalnız siluətləri görünür. Projektör yanib-sönərək, bir-bir danışan personajların üzünə düşür.
Projektör yanaraq Carçını işıqlandırır.

CARÇI (əlindəki biletleri yelləyə-yelləyə qışqırır). Benefis!.. Ərəblinskinin benefisi!.. Tağıyev Teatrında "Otello" göstəriləcək!.. Ərəblinski Otellonu oynayır!.. Qurluşçu rejissor da Ərəblinskinin özüdür!..

Projektör sönür və tezədən yanaraq Mollanın üzünə düşür.

MOLLA. Malunlar!.. Nə din bilirlər, nə iman bilirlər!.. "Teatr! Teatr!" deyə-deyə, nə oyundan desən, çıxırlar! Bilmirsən ki, bunların hansı arvaddı, hansı kiçik!?.. Ağızlarından da həmişə araq iyi gəlir, it uşağının!..

Projektör sönür, yenidən yanaraq İntelligentin üzünə düşür.

İNTELLİGENT. Eh, Ərəblinski, Ərəblinski!.. Şöhrətpərəst insan!.. Öz şöhrətindən ötrü, bizim bu evam, bu bədbəxt millətimizə yaxşı şey öyrədirsən!.. İstəyirsən ki, bundan sonra bizim bu cahillər də gedib Otello kimi, arvadlarını boğub öldürsün? Hə? Şekspir bunu ingilislər üçün yazıb, Avropa üçün yazıb, bizim evam millətimiz üçün yox!..

Projektör sönür və yenidən yanaraq Qoçunun üzünə düşür.

QOÇU. Bu mütrüblər yene arvad paltarı geyib, oyun çıxarırlar!.. (Əli ilə belindəki tapancanın dəstəyindən yapışır.) Vallah, bunların hərasinin başına bir patron çaxmaq lazımdır ki, it kimi gəbərsinlər! (Dərindən ah çəkir.) Ah!.. Ah!.. Qeyrət boğur məni!.. Ərəblinski köpek oğlu, öz başına ləçək bağlamır e, millətin başına ləçək bağlayır!..

Projektör sönür və yene yanaraq Carçının üzünə düşür.

CARÇI (qışqırır). Gəlin a!.. Gəlin!.. Sizi müdhiş bir gecə gözləyir!.. Tez edin! Biletlər qurtarır!.. Bu gecə Ərəblinski möhtəşəm olacaq!..

İşq sönür və yenidən yanaraq Baqqalın üzünə düşür.

BAQQAL. Çox möhtəşəmdir!.. Çox!.. Düz bir ildir ki, mənə 23 manat borcunu qaytara bilmir!.. Az qalib Nikolay padşaha şikayət ərizəsi yazım!.. Möhtəşəmə bax de!.. Göz dəyməsin!.. (Əlini yelləyir.) Ay-hay!.. Şor yeyən indi möhtəşəm olub!..

İşq sönür və yenidən yanaraq Bibi ilə Əbdülün üzünə düşür.

BİBİ. Bu naxələf oğlu Hüseyn, biyabır edir bizi!.. Camaatın gözünün içinə baxa bilmirəm!.. Düənən hamama getmişdim, az qalmışdı arvadlar məni ələ salıb, hoydu-hoyduya götürsün!.. Məni e!.. Hərəsi bir söz atdırl!..

Kiçik pauza.

Sən buna necə dözsənsən? Hə?

ƏBDÜL (qəzəbli). Neyləyim? Dayınəvəsi, gedim öldürmü onu?

BİBİ. Belə dayınəvəsinin başına bir qara daş düşəydim!.. Qapqara e, qapqara daş!.. Yaxşı ki, qardaşım binəva, bu dünyadan tez köçüb getdi, belə bir nəvə

görmədim!.. Belə rüsvayçılıqdan xəbəri olmadı!.. İndi biz nə üzle Neftxuda Hacı Məmməd Tağının evinə elçi göndərək, hə?

ƏBDÜL. Qızı mənə alırsız, ya Hüseynə?

BİBİ. Nə olsun?

ƏBDÜL. Necə nə olsun? Hacı məni tanımır bəyəm?!

BİBİ. Neftxuda Hacı Məmməd Tağı hörmətli bir şəxsdir!.. Nə olar ki, həyətdəki quyu neft fantanı vurmamışdan əvvəl nəlbənd olub?! Biri ki, adını artist qoyub, bigini qırıxıb, arvad kimi qaş-gözünü rəngləyir, camaatın gözü qabağında gündə bir qiyyəfədə min oyundan çıxır, Neftxuda Hacı Məmməd Tağı dəməz ki, ya, mən Əbdülə necə qız verim ki, sonra da Hüseyn kimi mütrüblə qohum olum? Deyər, lap o tərəfə də keçər!..

Projektör sönür-yanaraq Carçının üzünə düşür.

CARÇI (qışqırır). Ərəblinski - Otello!.. Misilsiz aktrisa Maya - Dezdemona!.. Ərəblinski Dezdemonanı dəlicəsinə qışqırır!.. Ya qo onu aldadır!..

Projektör sönür və yenidən yananda bu dəfə Redaktorla Yazarm üzünə düşür.

REDAKTOR. Ərəblinski çox məşhurlaşdı!.. Ancaq biz yatmışıq!..

YAZAR. Hə də, mən də onu deyirəm!.. Axsam bir əla yazı yazım ki, Ərəblinski masondur! Sabahkı nömrədə verək! Qəzet əldən ələ gəzəcək!..

REDAKTOR. Əşşi, bu millət nə bilir ki, mason nədir?

YAZAR. Onda... Onda yazım ki, Ərəblinski xristianlığı qəbul edib, sabah mənsətə çıxaraq!

REDAKTOR. Bunu necə sübut edəcəyik?

YAZAR. Biz niyə sübut edirik? Qoy, o, millətə sübut etsin ki, belə deyil!..

Projektör sönür. Qaranlıq içində Carçının səsi eşidilir.

CARÇI (qaranlıqdan qışqırır). "Otello!.. Benefis!.. Ərəblinski Dezdemonanı boğacaq!..

Projektör Məmurun üzünə düşür.

MƏMUR (gülə-gülə). Bir yəhudi fahişesini yalandan boğub, bu da belə fırıldaqla pul qazanır!..

Kiçik pauza.

Qəflətdən qaranlıqdan Ərəblinskinin səsi eşidilir:

- Kim?! Kim yalandan boğur?!

Projektör Məmurla bərabər, Ərəblinski ilə Poloninin də üzünə düşür. Ərəblinski qəfil bir ehtirasla iki eli ilə Məmurun boğazından yapışır.

ƏRƏBLİNSKİ (hiddətlə). Yalandan?! Kim yalandan boğur? Kim?! De görüm!..

MƏMUR (Ərəblinskinin əllərindən buraxılmağa çalışaraq). Burax məni! Burax! Artistin biri, artist!..

ƏRƏBLİNSKİ. De, görüm! Kim yalandan boğur?!

POLONİ (qorxu içində). Hüseyn, sən nə edirsən?

ƏRƏBLİNSKİ (*Məmur*). Sən dua etməsənmi bu gecə?
MƏMUR (*dəhşət içində*). Bu nə danışır belə? Nə dua? Burax məni!..
ƏRƏBLİNSKİ (*Otellonun roluna girərək*).

*Bəlkə,
 Ətiraf etmədiyin gizli ləkə
 Qalmış isə, dur ele, möhlet var!..*

MƏMUR (*xırlıdaya-xırlıdaya qışqırır*). Ay aman!.. Öldürürlər!.. Kömək edin!..

POLONİ. Hüseyn, burax onu!

ƏRƏBLİNSKİ. Sən dua eylə də, ancaq qısa kəs,
 Ölümün vaxtı çatır, səbr etməz!..

MƏMUR (*az qalır boğulsun*). Burax!.. Burax məni!.. (*Qışqırır*.) Xilas edin!.. Ay camaat!..

ƏRƏBLİNSKİ. Ətiraf eylə, inad etməyi at!

*Danaraq cümrünü and içmə də çox,
 Andının, mənə, bir əhəmiyyəti yox!
 Nə deyismez, nə pozulmaz bu qərar,
 Mənə kar etməyəcək sızlamalar,
 Öləcəksən!..*

MƏMUR (*qışqırır*). Yox!.. Mən ölmək istəmirəm!.. Ay camaat!.. Öldürürlər!..

POLONİ (*Ərəblinskiyə dərəcə*). Onu burax, Hüseyn!.. Sakit ol!..

Poloni güclə dərəcə Ərəblinskiyə Məmurdan ayırır.

MƏMUR (*boğazını oxvalaya-oxvalaya*). Dəli! Anormal bir məxluq (*Tələsik qaranlıqda yox olur.*)

ƏRƏBLİNSKİ (*gülərək*). Gördün, şu hərfi? Bu bədbəxtin Otellodan xəbəri də yoxdu!

POLONİ. Sən nə edirsən, Hüseyn?

ƏRƏBLİNSKİ. Mən ona bədbəxt dedim? Nahaq yerə!.. O Otellodan, Hamletdən xəbərsiz, gözəl bir həyat sürür!.. Nəyinə lazım idi onun ki, oturub, gecə-gündüz fikirləşsin: Olum, ya ölüm?!

POLONİ. Sən özündəsən?

ƏRƏBLİNSKİ. Yox!.. Eşitmədin? Mən dəliyəm!.. Mən anormal bir məxluqam, o düz deyir!.. Sən onu dəlinin əlindən aldın, Poloni!.. O da dabanına tüpürüb, qaçdı!.. Mən onu öldürə bilmədim, ancaq o, haçansa dəlini öldürəcək, heç "u" da deməyəcək! Mütəlak öldürəcək! O, sənə də öldürəcək, Poloni!

POLONİ. Məni Hamlet öldürür, Hüseyn!..

ƏRƏBLİNSKİ. Yox!.. !Yox!.. Axı sən müdriksən, Poloni! Səni Hamlet öldürmür! (*Barmağı ilə bir-bir qaranlıq göstərərək*.) Səni o öldürür! O birisi öldürür! O birisi! Bax, o, öldürür! Cəmiyyət öldürür səni, qoca Poloni!.. Sən hələ bunu başa düşməmişən?..

İşıq sönr.

BİRİNCİ ŞƏKİL

Teatr. Səhnə arxası.

Ərəblinski, Maya, Poloni, Yaqo, Biqli artist, aktyorlar:

"Otello" tamaşasının iştirakçıları qrimdə və rollarının geyimləri əylinlərdə səhnə arxasına toplaşib, səhnəyə açılan qapının köhnə pərdəsini aralayaraq,

tamaşanın son səhnəsinə baxırlar. Tamaşa zalının həyəcanı hiss olunur, ara-sıra tamaşaçıların alqışları eşidilir.

AKTYORLAR (*pərdənin arasında səhnəyə boylana-boylana*):

- Sağ ol, Hüseyn!..

- Vallah, bu adam dahidir!.. Dahil!..

- Doğrudan əla tamaşa oldu!

- Hüseynə layiq benefis oldu!

POLONİ (*Yaqoya*). Sən də yaxşı oynadın!..

YAQO. Əşşi... Biz heç e, odur!.. Səhnənin Allahı odur!..

Səhnədən Otellonun - Ərəblinskiyə səs aydın eşidilir:

*... Aparın siz məni, qoy, qismətim olsun lənət!
 Keçirin fırtınalardan, keçirin odlardan!..
 Axan atəşlər içində eləyin siz pünhan!..
 Ah, bu əllər necə qıymışdır ona?
 Öldü, ah, öldü gözəl Dezdemona!.. (Ağlayır.)*

Gurultulu alqış səsləri gəlir, tamaşaçıların qışqırtısı:

- Ə-rəb-lin-ski!..

- Ə-rəb-lin-ski!..

- Ə-rəb-lin-ski!..

Aktyorlar də əl çalır.

BIQLI ARTİST (*əyində qadın paltarını var*). Misilsizdir Ərəblinski!..

Yaqo aktyorlara sarı dönr və əlləri ilə dirijorluq edir.

YAQO. Mi-sil-siz!..

AKTYORLAR (*bir ağızdan*):

- Mi-sil-siz!..

- Mi-sil-siz!..

- Mi-sil-siz!..

Maya Dezdemona qrimində və qiyafəsində içəri girir.

POLONİ. Maya!.. Sən mənim gördüyüm ən yaxşı Dezdemonasan!..

MAYA (*öskürə-öskürə*). Bədi, Poloni!..

POLONİ. Mənə inanmırsən? (*Mayanı öpür.*)

Yaqo tələsik otağın küncündə, köhnə mizin üstündəki çaynikdən bir stəkan su töküb getirir.

YAQO (*stəkani Mayaya uzadaraq*). İç, Maya, ilq sudur!..

MAYA (*öskürə-öskürə*). Çox sağ ol... (*Suyu içir.*)

Ərəblinski Otellonun qrimində və qiyafəsində içəri girir. Aktyorlar onu əhatə edərək, daha da bərkdən əl çala-çala, həyəcan və ruh yüksəkliyi ilə təkrar edirlər:

- Mi-sil-siz Ə-rəb-lin-skil..
 - Mi-sil-siz!..
 - Mi-sil-siz!..
 - Mi-sil-siz!..

Ərəblinski onların əhatəsindən çıxıb, köhnə mizin siyirtmələrini çəke-çəke nəşə axtarı.

ƏRƏBLİNSKİ. Hani? Hardadı?

YAQO. Buna nə olub yenə?

POLONI. Hüseyn, nə axtarırsan?

ƏRƏBLİNSKİ. Bu saat!.. Bu saat!.. *(Nəhayət, siyirtmədən iri bir qayçı taparaq, götürür.)*

POLONI. Hüseyn, nə olub?

BIĞLI ARTİST *(hiss olunan bir təlaşla).* Neynirsən o qayçıni?

ƏRƏBLİNSKİ *(Biğli artisti amirane).* Bura gəl!..

BIĞLI ARTİST *(əli ilə biğni qapayaraq).* Yox!.. Yox!.. *(Qaçmaq istəyir.)*

ƏRƏBLİNSKİ. Tutun onu!

Tamaşaçıların alqışı və qişırığı eləcə davam edir:

- Ə-rəb-lin-skil..

- Ə-rəb-lin-skil..

- Ə-rəb-lin-skil..

ƏRƏBLİNSKİ. Tutun!..

Aktyorlar qaçıb aradan çıxmaq istəyən Biğli artisti tutub, saxlayırlar.

BIĞLI ARTİST *(onların əlindən dartılıb qurtulmaq istəyir).* Yox!..

YAQO. Komandanın əmridir!..

ƏRƏBLİNSKİ. Kağızın qırağı qopmuşdu, biğni görünürdü!.. Belə biğli Emiliya olar? Yaqo olanda, nə olar, arvadı gerek biğli olsun? Özümü güclə saxlayırdım ki, səhnədə gülməyim!.. Ancaq gülmək yox, ağlamaq lazımdır!..

BIĞLI ARTİST *(çirpınaraq, aktyorların əlindən buraxılmaq istəyir).* Eləmə, Hüseyn!.. Eləmə!..

ƏRƏBLİNSKİ *(qayçı ilə onun biğlarını dibindən kəsir).* Bax, bele!.. İndi Yaqo səni də Dezdemona qədər sevecək!.. Onda bəlkə səni öldürməyə əli qalxmayacaq?!

POLONI. Kişini axtaladın!

BIĞLI ARTİST *(əlini üst dodağına sürte-sürte).* Mən indi adamları özünə necə baxacağam?

ƏRƏBLİNSKİ. Sən ya o nadanların özünə bax, ya da Yaqo kimi bir seytanı ifşa et!.. Seçim sənindir, gözəl Emiliya!.. *(Qayçıni Poloniye verib, tezini üçün iti addımlarla köhnə qapıdan səhnəyə qaydır.)*

Alqış səsləri daha da bərkiiyir. Aktyorlar yenə köhnə qapının ağzına yığışaraq, boylana-boylana səhnəyə baxırlar.

YAQO. Teatrın Allahı Ərəblinski!..

BIĞLI ARTİST *(aralıda dayanıb, barmağını kəsilmiş biğinin yerinə, sürte-sürte).* Allahlıq eləsin, amma dalləklilik eləməsin!

İşiq sönr.

İKİNCİ ŞƏKİL

Qubernator sarayı. Qonaq otağı

Qubernator, Qraf, Qrafinya.

Qubernator, Qraf və Qrafinya ayaq üstə söhbət edirlər.

QRAF. Baron, bizi Bakıya dəvət etdiyiniz üçün, təşəkkür edirik!..

QUBERNATOR. Mən sizə təşəkkür edərəm, qraf!.. Mən sizə də, qrafinyaya da çox minnətdaram ki, dəvətimi qəbul edib, qısa müddətə də olsa, Bakıya gəlmisiniz!.. Sizin kimi mötəbər qonaqları imperiyanın bu cür kənarlarında görməyi mən çox əhəmiyyətli bir hadisə hesab edirəm, qraf!..

QRAF *(gülməyərək yarızarafatla).* Düzdür, qrafinyanı saray həyatından, xüsusən Peterburq teatr aləmindən, konsert salonlarından ayırıb bura getirmək bir o qədər də asan iş deyildi!..

QRAFİNYA *(gülərək).* Ancaq qraf buna nail oldu!..

QUBERNATOR *(Qrafinyanın əlini öpərək).* Sizin gelişiniz bizə şərəf verir, qrafinya!..

QRAF. Təkcə mən yox, Anna!.. Elə bilərəm ki, Qafqazın romantikası da sənin bu səfərə razı olmağında öz işini gördü!..

QRAFİNYA *(bərkdən gülərək, Qubernatora).* Viktor Petroviç mənə dünyanın ən romantik məxluku hesab edir!..

QUBERNATOR. Yəqin ki, qraf səhv etmir!..

QRAFİNYA *(gizli bir rişxəndlə).* Yoxsa, siz də romantiksiz, cənab qubernator?

QUBERNATOR. Təəssüf ki, mən bu suala müsbət cavab verə bilmirəm, qrafinya!..

QRAFİNYA *(Qubernatora, yavaşdan).* Sizə bir sirr açım, baron.

Kiçik pauza.

Heç mən də romantik deyiləm!..

QUBERNATOR. Buna inanmaq çox çətindir!..

QRAF *(gülərək).* Yaxşı! Ən böyük romantik mənəm!.. Ancaq Bakı romantikaya görə yox, imperiyanın gələcəyi ilə bağlı maraqlı və ələ bilərəm ki, mühüm bir məkəndi. Elə deyilmi, baron?

QUBERNATOR. Tamamilə doğru buyurursunuz, qraf.

QRAF. Mən bilərəm ki, bu gün Bakı əsl neft bumunu yaşayır!

QUBERNATOR. Elədir.

QRAF. Bakı imperiyanın strateji baxımdan ən mühüm nöqtələrindən birinə çevrilir!..

QUBERNATOR. Çox düz buyurursunuz, qraf!.. Gələcək neftə məxsusdur! Ancaq çox təəssüflü!..

QRAFİNYA. Siz nəyə təəssüf edirsiniz, baron?

QUBERNATOR. Təəssüf ki, böyük Peterburq məmurları Bakı neftinin imperiyanın gələcəyi üçün necə əhəmiyyətli olduğunu lazımınca qiymətləndirə bilmirlər!..

QRAF. Baronun sözlərində həqiqət var!..

QUBERNATOR. Buna görə də mən sizin gelişinizi çox yüksək qiymətləndirirəm və sizə də, qrafinyaya da çox minnətdaram! Ancaq indi mən sizi neft söhbəti ilə yormağ istəmirəm, cənablar, bu barədə sonra danışarıq.

QRAFİNYA. Sonra da neft barədə? Deyərsən, burada neftdən başqa bir şey yoxdur!..

İşiq sönr.

M.F. Axundov adına
 Azərbaycan Milli
 Kitabxanası

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Teatr. Qrim otağı.

Ərəblinski, Maya, Biqli artist, Poloni, Yaqo.

Maya köhnə kreslodə oturub. Ərəblinski pəncərənin qabağında ayaq üstə dayanıb, çölə baxır. Biqli aktyor Mayanın qarşısında ayaq üstə dayanıb.

BIQLI ARTİST. Dünya belə dünyadı, Maya... Nə etmək olar? Bizim əlimizdən nə gəlir?

MAYA (ağlamaqdan batmış bir səslə və öskürə-öskürə). Axı mənim bacımın çəmi 22 yaşı var idi!.. Gözlerimi yuma bilmirəm, o saat gəlir gözlerimin qarşısına... Anam kimi... Atam kimi... Onu da öldürdülər... Mən Jitomirdən başımı götürüb, Bakıya qaçanda, onun 16 yaşı var idi... Jitomirdə qaldı... Çox gözəl idi... O vaxtdan onu görmürdüm... Nə günahı var idi onun? Təkcə günahı bu idi ki, yəhudi doğulmuşdu?!

BIQLI ARTİST. Bütün qəzetlər Jitomirdəki yəhudi qətlindən yazır... Bir gündə yüza qədər yəhudi qırblar...

MAYA. Nə üçün, Hüseyin, nə üçün mənim xalqım belə bədbəxtdir?

ƏRƏBLİNSKİ (sərt hərəkətlə onlara tərəf çönərək). Guya mənim xalqım çox xoşbəxtdir, hə? (Get-gədə artan bir hiddət ilə.) Bəs mənim təqdirim nədir? İnsanı nə qədər ölümlə hədələmək olar? Nə qədər təhqir etmək olar? Nə qədər ələ salmaq olar? Biri deyir ki, teatr mənim nəyima lazımdır?! O biri deyir ki, bunlar biqlarını qıxdırıb gəzirlər, kişi deyillər, mütrübdürlər!.. O biri də deyir ki, müsəlman qızlarına səhnəyə çıxmaq olmaz!.. Görək, mən də burdan Şekspire bəgirim ki, pyeslərində qadın olmasın, hamısı kişi olsun!..

BIQLI ARTİST. Sənin heç olmasa şöhrətin var!..

ƏRƏBLİNSKİ (əsebi). Lazım deyil mənə o şöhrət!.. Başlarına dəysin!.. Qrim almağa da pul yoxdur! Heç nə yoxdur! Bircə Şekspirdir, Şillerdir, rəhmətlik Mirzə Fətəlidir! Bunlardan başqa nəyim var mənim? Sənin, sənin nəyin var?! Cahil, nadan, paxıl millət qəhrəmanlarımızdır, vəssalam! Ancaq gördünüz ki... Mən bir benefislə onlardan necə intiqam aldım!.. Bax belə!.. Maya, yaddan çıxar hər şeyi! Yəhudini də, Jitomiri də, bacını da, atanı da, ananı da, millətinin faciəsini də!.. Hər şeyi! Sən sabah yenə Dezdemonə olacaqsan!

MAYA (ağlayır). Axı mən də deyiləm! Mən insanam!

ƏRƏBLİNSKİ (qışqırır). Yox! Sən insan deyilsən! Sən aktrisasan!..

Kiçik pauza.

(Peşman.) Bağışla mənə, Maya...

Maya daha bərkdən ağlayır.

Bağışla...

Pauza.

BIQLI ARTİST. Mən getməliyəm... Allah sənin bacına rəhmət eləsin, Maya...

ƏRƏBLİNSKİ (Biqli artistə). Səhə "Otello"durl..

Kiçik pauza.

BIQLI ARTİST (çəkine-çəkine). Hüseyin qardaş... mənim sözüm var...

ƏRƏBLİNSKİ. Nə söz?

BIQLI ARTİST. Bilirəm, indi yeri deyil...

ƏRƏBLİNSKİ. Sözüdü de.

BIQLI ARTİST. Mən... mən hər şeyi başa düşürəm... Ancaq sən də mənə düz başa düş...

ƏRƏBLİNSKİ (səbrsiz). De görüm, sən nə deyirsən?

BIQLI ARTİST. Mən daha qadın rollarını oynamayacağam...

Kiçik pauza.

ƏRƏBLİNSKİ (əli ilə Biqli aktyoru göstərərək, Mayaya). Gördün ki!..

BIQLI ARTİST. Mən utanıram... Daha dostun-tanışın üzünə baxa bilmirəm... Oğlum böyüyür... Arvadım da...

ƏRƏBLİNSKİ (onun sözünü kəsərək). Nə? Arvadım nə?

BIQLI ARTİST. Arvadım da evdən çıxıb gedir... Deyir, mənə arvad tumanı geyən ər lazım deyil...

ƏRƏBLİNSKİ (birdən odlanaraq qışqırır). Bundan sonra sən heç kişi rolunu oynamayacaqsan! Get!.. Çıx get!.. Mənə arvadın qorxub, dönük çıxan aktyor lazım deyil!.. Get!.. Get, qoy, oğlun səninlə fəxr eləsin!.. Biqlarını da uzat!.. Kişilən arvadının yanında!..

BIQLI ARTİST (gözlənilməz bir hiddətlə). Gedərəm!.. Sən Napoleonu oynayırsan, Qacarı, Nadir şahı oynayırsan!.. Hə? Ancaq sən özün də tiransan! Sən tiransan!.. Tiransan, Hüseyin!..

Biqli artist otaqdan çıxaraq, ardınca qapını çırpır. Divara sancılmış afişalardan bir-kisi qopub yere düşür.

ƏRƏBLİNSKİ. Gördün? Gördün ki, mən hansı xoşbəxt millətin övladıyam!? Bax, belə!.. Sən də sabah səhnəyə çıxma! Lazım deyil!

MAYA. Sakit ol, Hüseyin, sakit ol!.. (Öskürür.) Çıxaçağam, mən sabah səhnəyə çıxacağam... Sən düz deyirsən, biz insan deyilik, biz artistik!..

Ərəblinski Mayaya yaxınlaşaraq, kreslonun qoltuğunda oturur və onun başını qucaqlayıb, sinəsinə sıxır.

ƏRƏBLİNSKİ (sarsıntı ilə). Elə bilirsən, mən başa düşmürəm ki, bacımın, cavan, günahsız bir qızın qətlə sənin üçün nə deməkdir?.. Elə bilirsən, mən başa düşmürəm ki, səni nə qədər incidirəm?..

MAYA. Yox, mən elə bilmirəm, Hüseyin!.. Elə bilmirəm... Bir də ki... sən mənə nə qədər istəsən incidə bilərsən... Sən olmasaydın, mən nə edərdim? Bəki küçələrində fahişəlik eləməkdən başqa, əlimdən nə gələrdi?

ƏRƏBLİNSKİ (onun başını daha da bərk sinəsinə sıxaraq). Maya...

MAYA (hıçqıraraq). Mən düz deyirəm...

ƏRƏBLİNSKİ. Sən çox istedadlısan, Maya!.. (Onu öpür.) Sənin böyük gələcəyin var!.. Sən böyük aktrisa olacaqsan, Maya!..

MAYA (öskürə-öskürə). Sən özün də bilirsən ki, mənə hansı gələcək gözləyir, Hüseyin...

ƏRƏBLİNSKİ. Maya...

MAYA (onun sözünü kəsərək). Mənim ancaq bir arzum var... var idi!.. Mən istəyirəm ki... Mən istəyirdim ki, səndən bir oğlum olsun! İstəyirdim ki, o da sən kimi olsun, Hüseyin!..

ƏRƏBLİNSKİ (ayağa qalxaraq). Mən onu necə saxlayacağdım? (Riğəndlə gülürək, uşağı yamsılayır.) "Siqaret almağa pulu olmayan atacan!.."

Poloni və Yaqo içəri daxil olur.

POLONİ. Bəbəxt Maya, nə ağır xəbərdirl!.

YAQO. Başın sağ olsun!.

POLONİ. Biz sənin üçün nə edə bilərik, Maya?

ƏRƏBLİNSKİ (*eyni rişxəndlə*) Nə edə bilərsiniz? Sizin əlinizdən nə gəlir ki?

Kiçik pauza.

Sabah "Otello"durl..

Kiçik pauza.

POLONİ. Mən istəyirdim ki, sənin benefisindən sonra gülməli bir şey olsun...
ƏRƏBLİNSKİ (*həmin rişxəndlə*). Yoxsa, Poloni, Skapenin xiffətini çəkirsen!.. Ancaq nahaq yerə!.. "Skapen"i tamaşaya qoysaq, onu özüm oynayacağam!

POLONİ. Çox gözəl! Ancaq nə üçün dalbada "Otello"?

ƏRƏBLİNSKİ (*hiddətlə*). Çünki mən bu dünyanı boğmaq istəyirəm! Başa düşürsünüz? Bax, mən bu əllərimlə günahsız, yazıq Dezdemonanın zərif boğazını yox, bu dünyanın yoğun boğazından yapışmış, onu boğmaq istəyirəm!.. (*Yaqoya baxaraq*) Ancaq nə olsun, hə, Yaqo? Nə olsun? Bəyəm bu dünyanın bir boğazı var? Bizim bu gözəl dünyamız çoxbaşı əjdaha kimi bir şeydir! Bir boğazını boğacaqsan, o biri başının dişləri ilə sənin peysərindən tutub, bir heç kimi tullaacaq qırağa! (*Süretlə səhnədən çıxır.*)

YAQO (*onun ardınca baxaraq*). Buna yəne nə olub? Sir-sifətdəndə zəhrimər tökülür!..

İşıq sönr.

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Qubernator sarayı. Qonaq otağı.

Qubernator, Qraf, Qrafinya.

Qubernator, Qraf və Qrafinya çay süfrəsi arxasında əyləşib.

QRAF. Sizə deyim ki, baron, bu unudulmaz bir səfərdir. Bakı gözəl bir Avropa şəhərinə çevrilir...

QUBERNATOR. Neft yeni şəhər salır!..

QRAF. Rusiyanın cənubunda, Türkiyənin, İranın sərhəddində belə bir Avropa şəhərinin inşası çox ciddi bir hadisədir!.. Sizin yürütdüyünüz siyasəti isə mən imperiya üçün çox faydalı hesab edirəm, baron. Gördüklərim bərədə mən mütləq əlahəzrət imperatora məlumat verəcəyəm.

QUBERNATOR. Təşəkkür edirəm, qraf!

QRAFİNYA. Ancaq, baron, siz Bakıdakı bir möcüzə bərədə bizə heç nə deməmişiz!..

QUBERNATOR. Mən çox şadam ki, siz Bakıda mənim belə demədiyim möcüzə kəşf etmişiniz, qrafinya!.. Bilmək olar, siz neyi nəzərdə tutursunuz?

QRAFİNYA. Ərəblinski, baron, Ərəblinski!.. O-həqiqətdən möcüzədir!

QUBERNATOR. Siz azərbaycanlı aktyoru deyirsiniz?

QRAFİNYA. O adı aktyor deyil, baron!.. Mən biləndə ki, burada teatr var, tamaşalar göstərirlər, fikirləşdim, yaqın özfealiyyət kimi bir şeydir... Eşidəndə ki, Şekspiri, Şilləri oynayırlar, doğrusu, təəccüb etdim: Qafqaz və Şekspir?!.. Gedib,

baxdım... Sən demə, Şekspir Qafqaz dramaturqu imiş!.. Ərəblinski!.. Mən böyük sənətkar, böyük aktyor gördüm, cənablar!..

QRAF (*gülür*). Qrafinya çox aludə oladırl!..

QRAFİNYA. Yox, Viktor Petroviç, əzizim, bu aludəçilik deyil!.. Sən onun Otellosunu görseydin!.. Hayır, getmədin!.. İnanırdım səni, Viktor, Ərəblinski qeyri-adi bir sənətkardı!.. Mən indiyəcən belə Otello görməmişəm!..

QRAF (*heyvətlə*). Anna!.. Bunu sən deyirsən?!

QRAFİNYA. Bəli, bunu mən deyirəm! Bəli, mən Avropanın səhnələrində nə qədər Otello görmüşəm!.. Ancaq inanırdım sizi, cənablar, onların hər biri dünyanın bu tanınmaz-bilinməz məsğəndə, Rusiyanın uçqarında, Qafqazdakı bu çığır Otellonun yanında solğundurlar!..

QRAF. Anna!..

QUBERNATOR. Mən teatra elə də yaxın adam deyiləm, ancaq doğrudan da Ərəblinski çox istedadlıdır!..

QRAFİNYA. Deyirlər, kimlərsə İstanbula, İrana, Orta Asiyaya, Krıma, Kazana gedib, özünü Ərəblinski kimi qələmə verir, monoloqlar söyləyib, səhnəciklər göstərib, pul qazanır!..

QUBERNATOR. Elədir, qrafinya... O çox məşhurdur!.. Onu sevirlər, ancaq onu lənətləyənlər daha çoxdur!.. (*Gülümşəyir.*) Siz artıq Ərəblinski haqqında hər şeyi bilirsiniz... Bəli, özü də təkcə azərbaycanlı dələduzlar yox, erməni, gürcü, hətta rus, təsəvvür edirsiniz, rus dələduzlar özlərini Ərəblinski kimi təqdim edib, cürbəcür hiylələrlə pul əldə edirlər, qadınlar aldadıb, yoldan çıxarırlar!..

QRAFİNYA. Özü isə, yaqın ki, pulsuzdur!..

QRAF. Anna, sən heç dünyada pullu aktyora rast gəlmisən? (*Gülür.*)

QRAFİNYA (*Qubernatora ciddi*). Siz onun Otellosunu görmüsünüz?

QUBERNATOR. Əlbəttə, qrafinya!.. Bu mənim vəzifə borcumdur!

Kiçik pauza.

QRAFİNYA. Siz Ərəblinskiyin tamaşalarına vəzifə borcu kimi baxırsız, baron?

QUBERNATOR. Başa düşürəm, bu çox acəib səslənir... Ancaq təəssüflər olsun ki, mən teatrdə belə, adı tamaşaçı kimi oturub həzz almaq imkanından məhrumam!.. Mən elə bir diyardə, elə bir vəzifədə çalışıram ki, sənətin yox, hakimiyyətin maraqlarını qoruyalıyam!..

QRAFİNYA. Bəyəm hakimiyyətin maraqları ilə sənətin maraqları başqa-başqa şeylərdir?

QUBERNATOR. Üzr istəyirəm, qrafinya, ancaq hansı dövrdə, hansı epoxada, hansı quruluşda sənət hakimiyyətdə dəstək olub?

QRAFİNYA. Oy, baron! Siz tamam siyasət adamsız!..

QUBERNATOR. Bu mənim seçimim deyil, qrafinya! Mən buna məhkumam!..

QRAFİNYA. Siz teatrdə oturub, tamaşaya baxa-baxa heç bir zövq almadan vəzifə borcunuza yerinə yetirməyə məhkumsuz, baron?

QUBERNATOR (*gülümşəyərək*). Mən ehtiyat edirəm ki, sizin gözünüzdə qorxunc bir məxluq kimi görünüm...

QRAFİNYA. Bəla bir ehtiyatın əsası var, baron!..

QRAF (*gülərək*). Siz çox ciddi təhlükə qarşısındasınız, baron!..

QUBERNATOR. Məsələ burasıdır ki, mən Peterburqda bir gözəl rus tamaşasından aldığım zövqü, burada özüme rəva görə bilmərəm, qrafinya!..

QRAFİNYA. Nə üçün? Lütfən bu qəribə fikrinizi izah edin, baron!..

QUBERNATOR. Sizinlə açıq danışacağam, qrafinya. Hərgah bu gün Ərəblinski Azərbaycançısı Azərbaycan dilində Şekspirle tanış edirsə, Şillərlə, Molyerlə, De Veqa ilə tanış edirsə, onların vasitəsilə millətin üreyinə yol

tapırsa, əslində, o, milləti Şərç yuxusundan ayıldır! Sabah həmin millət ayağa qalxıb deyəcək ki, mənim nəyim Rusiyadan əskikdir? Mən nə üçün Rusiya imperiyasının tərkibində olmalıyam? Nə üçün mən orta əsrlərdəki böyüklüyümü bərpa etməyim? Nə üçün mən müstəqil olmayım? Nə üçün mənim özümün dünya birliyində yerim olmasın? Nə üçün bu neft ancaq mənə məxsus olmasın?

Kiçik pauza.

Qafqazda xəncər qorxulu deyil, qrafinya, qorxulu sənətdir, kitabdır, məktəbdir!.. Xəncərlə onlar bir-birini doğrayır, sənət isə onları ayıldır! Qorxuram, mən sözlərdən sonra, siz məni dünyanın ən ədalətsiz və sınıq adamı hesab edəsiniz, qrafinya...

QRAFİNYA (*fikirli*). Bəyəm onların özlərinin qədim milli ədəbiyyatları, incəsənətləri yoxdur? Bəyəm onlar bütün dünya mədəniyyəti üçün az dahilər yetişdirib?

QUBERNATOR. Düz deyirsiniz, qrafinya, onların zəngin milli sənət tarixləri var, əlbəttə, var!.. Ancaq indi başqa bir dövr başlayır. Bizim əsrimiz neft əsri olacaq!..

QRAFİNYA (*esəbi*). Yəne neft, baron?

QUBERNATOR. Bəli, qrafinya!.. İndi güf ilə bülbül haqqında şeirlərin, Leyli və Məcnun əhvalatlarının, eşqnamələrin heç bir qorxusu yoxdur, onlar oymatır, əksinə, yuxunu daha da şirin edir. Qoy, onlar qədim və gözəl Şərç estetikası içində mürgülesinlər! Ancaq Qoqol rus məmurlarını ələ salırsa, bu gün bu, Rusiyanın problemidir, qrafinya! Qafqaz aborigenləri öz teatrlarına gəlib, öz ana dillərində Qoqola baxmamalıdır! Rus tələbəsi, rus zabiti, bu gündü rus məmur Qoqolun məmurlarına baxıb gülə bilər! Gülər və nəticə çıxarar! Ancaq bunlar Qoqol məmurlarına baxıb gülməməlidir! Çünki bu - imperiyaya gülməkdir! Qoqolun qubernatoru həqiqətən gülüncdür! Ancaq bunlar imperiya məmurlarını bu cür gülünc görməməlidir!

QRAF. Mən cənab Qubernatoru başa düşürəm!.. Bu sözlərdə, belə bir münasibətdə, yəqin ki, beşəri bir ədalətsizlik var, Anna, ancaq imperiyanın maraqları daha əhəmiyyətli və daha mühümdür!

QUBERNATOR. Təşəkkür edirəm, qraf!

QRAFİNYA. Bəyəm bu gün öz milləti Ərəblinskiyə əlində gəzdirir? Mənə deyiblər ki, onu ölümlə hədələyirlər, ələ salırlar, ona hücum edirlər! Bunlar ki, onun öz millətinin nümayəndələridir! Siz özünüz dediniz ki, onu lənətləyənler daha çoxdur!..

QUBERNATOR. Bu gün belədir, qrafinya, ancaq bu günün sabahı da var!.. Əlahəzrət imperator üreyi yumuşaq, humanist, bəşərpərvər bir insandır! Bunu siz, əlbəttə, məndən də yaxşı bilirsiniz! Ancaq bura Qafqazdır, qrafinya!.. Biz Qafqazı maarifləndirib, başımıza çıxara bilmərik! Ərəblinskiyin istedadı nə qədər güclüdirsə, bir o qədər də o, imperiya üçün təhlükəlidir! Bu gün onu lənətləyənler, sabah onu başa düşə bilər!..

QRAF. Cənab qubernator çox ciddi problemlə toxunurl!..

QRAFİNYA (*çiyinlərini çəkir*). Nə bilim...

Kiçik pauza.

Siz sözü birbaşa deyən adamsız, baron, bu mənim xoşuma gəlir!..

QUBERNATOR (*əyilərək Qrafinyanın əlindən öpür*). Təşəkkür edirəm, qrafinya!..

QRAFİNYA. Ancaq sizdən üz istəyirəm, baron, mən də fikirləşdiyimi sizdən gizlətmək istəmirəm. Mənə qərībə gəlir ki, siz özünüz mənşəcə alman ola-ola Rusiya imperiyasının maraqlarını bu qədər güdürsünüz!..

QRAF (*məzəmmətlə*). Anna!..

Kiçik pauza.

QRAFİNYA. Mənim bu sözlərimdən incimirsiz ki, baron?

QUBERNATOR. Yox, qətiyyən!.. Mən nə üçün sizdən inciməliyəm? Bəli, mən, baron fon Braunşteyn alman əsliyəm, ancaq mən böyük Rusiya imperiyasına xidmət edirəm! Mən əlahəzrət imperator İkinci Nikolaya xidmət edirəm! Allah izn versə, bundan sonra da xidmət edəcəyəm! Mən Rusiyanı sevirəm, qrafinya!.. Mən hələ cavab bir zabit ikən vətənə və əlahəzrət imperatora sənəqət andı içmişəm! Mənim xanımım rusdur! Mənim övladlarım rusdur! Mənim vətənim Rusiyadır! Yoxsa, Allahın unuduğu bu yerlərdə mənim nə isim var idi? Bu qorxulu, vəhşi Qafqaz ələ bilirsiz mənim xoşuma gəlir? Buranın təbiiyyəti təkrarsızdır, bura Puşkin kimi şeir ithaf etmək olar, anadan qatıl, başkəsən doğulmuş hacı muradları bizim böyük qraf Tolstoy kimi idealizə etmək olar, ancaq burada işləmək, burada əlahəzrət imperatora xidmət etmək, inandırmaq sizi, qrafinya, tamam başqa bir şeydir!..

QRAF. Mənim buna şübhəm yoxdur, baron!

QUBERNATOR (*hissə qapılaraq, davam edir*). Mənim Ərəblinski haqqında, onun teatr haqqında dediklərim teatra, sənətə nifrətimin yox, böyük Rusiya imperiyasına sənəqətimin, bu imperiyanın gələcəyi barədə düşüncələrimin ifadəsidir, qrafinya!.. Yoxsa, mən də onun Otellosuna baxa-baxa həzz alardım!.. Havadan müharibə iyi gəlir, cənablar!.. Bu dəfəki müharibə regional yox, iki dövlət arasında yox, dünya müharibəsi olacaq! Kaş mənim söylədiklərim doğru olmasın, ancaq mən, cənablar, bütün varlığımı bunu hiss edirəm! Dünyanın xəritəsi dəyişəcək! Osmanlı imperiyası dağılır. Bosfor, Dardanel sahibsiz qalacaq!.. Almaniya güclənir... İngilis şiri əvvəlki deyil, ancaq özünün bunlara başmaq fikri yoxdur!.. Fransa Prusiya ilə müharibədə biyabırçı meğlubiyətini unudub!.. Müharibə başlayanda, Rusiya bu müharibədən kənar qala bilməyəcək, cənablar! Ona görə də Rusiya ilk növbədə arxa cəbhəni möhkəmləndirməlidir. Qafqaz daimi bir minadır. Bir tərəfdən müharibə, bir tərəfdən hər vasitə ilə imperiyanı sarsıtmağa çalışan lümpənlər, o biri tərəfdən də Qafqazın işə-sapa yarmayan quldurları! Biz dayanıb gözləyə bilmərik ki, Rusiya imperiyası Osmanlı dövlətinin gününə düşsün!

QRAFİNYA. Siz məni qorxudursuz, baron!..

QRAF (*gülür*). O-o-o, Anna, sən də qorxutmaq olarmış!..

QUBERNATOR. Üz istəyirəm, qrafinya!.. Mən burada heç kimə dəyə bilmədiklərimi, özüm özümle danışıqlarımı sizinlə bölüşürəm... Mən bu fikirləri yazıb, yalnız əlahəzrət imperatora şəxsən göndərmişəm...

QRAF. Daxili işlər nazirinin başının üstündən? (*Gülümseyir*). Bu, Nikolay Alekseyeviçin xoşuna gəlməyəcək, he, Anna?

QRAFİNYA. Nəyin Nikolay Alekseyeviçin xoşuna gəlib-gəlməyəcəyi məni maraqlandırmır, Viktor!..

QRAF (*çiyinlərini çəkərək*). Qrafinyanın xarakteri çox sərtidir!..

QUBERNATOR. Sizdən gizlətmirəm: mənim üçün də ölkənin taleyi daxili işlər naziri cənab Maklakovun narazılığından daha əhəmiyyətlidir. Görürsünüz, Bakıda neft bumudur. Hani rus milyonçuları? Nə üçün gəlib Bakı neftinə sahib çıxmırlar? Nəyi gözləyirlər? Onlar ayılanacan heç nə qalmayacaq! Azərbaycanlıları qazdığı neft quyuları fontan vurub, onları milyonçu edir. Avropanın Nobelləri Azərbaycanca axıxıb, Bakı neftini ələ keçirirlər... Bakı milyonçuları arasında bir nəfər də olsun, rus yoxdur. Azərbaycanlılar, yəhudilər, ermənilər, Avropanın Nobelləri... Bəs biz nə edirik? Azərbaycanlı milyonçuları, Tağıyevlərin, Nağıyevlərin, Əsədullayevlərin, Neftxuda Hacı Məmməd Tağı kimilərin döşünə ordenlər, medallar taxırıq!

QRAFİNYA (*gizli bir hədə ilə*) O ordenləri əlahəzrət imperator verir, cənab qubernator!..

QUBERNATOR. Üz isteyirəm... Mən, deyəsən, bir az həddimi aşdım...

Kiçik pauza.

QRAF. Bu məsələyə mən bir az başqa cür baxıram, baron... Ordenlər, medallar, təltiflər bir o qədər də sadə məsələ deyil... O ordenlər, medallar qafqazlıların imperiyaya itaətini artırır, baron...

QUBERNATOR. Ola bilər... Ola bilər ki, daha dərin qatlar var... Təki belə olsun!.. Ancaq mən, qrafinya, sidiq-ürəkədən təəssüf edirəm ki, sizin teatr sevincinizin müqabilində, söhbəti başqa istiqamətə yönəltdim...

QRAF. Hər halda, Anna, mənim üçün çox xoşdur ki, burada da teatr sənin zövqünü oxşayır... O aktyorun famili necə oldu?

QRAFİNYA (*hiss olunur ki, yenə məmnuniyyətlə teatrı xatırlayır*), Ərəblinski!.. İnandırırım səni, Viktor Petroviç, o çox böyük sənətkardır!..

İşıq sönrür.

BEŞİNCİ ŞƏKİL

Teatr. Səhnə arxası və səhnə.

Ərəblinski, Maya, Poloni, Yaqo, artistlər.

Səhnə arxasında Poloni, Yaqo və digər aktyorlar niğarançılıqla var-gəl edirlər.

POLONİ. Maya gəlmədi...

YAQO. Yaqın yenə halı pisləşib... Vərəm o yazıq qızıcgəzi əldən salıb...

POLONİ. Gərək tamaşanı başlamayıdığ.

YAQO. Mən Hüseynə dedim. Ona bəyəm belə söz demək olar? Başladı bağırmağa!.. (*Yamsılayır.*) "Yox!.. Tamaşaçılar yığış!.. Mən "Hamlet"i təxirə sala bilmərəm!.." Dəli olmuşdu!.. Səhnəyə də elə o cür çıxdı...

POLONİ. Hamletli oynayanda elə gərək bir az dəli olasan...

YAQO. Onda, Poloni, sən də çox axmaq iş gördün, arəği tərgitdin!..

POLONİ. Day, demə!.. Ancaq neyləyəydim? Az qalmışdı, araq içdiyimə görə Hüseyn məni şaqqalasin!..

YAQO. Ayıq vaxtın var idi ki?

POLONİ. İndi gecə-gündüz ayığam, nə olsun?

Maya içeri girir.

Maya, gəldin?

YAQO. Nə olmuşdu?

MAYA (*öskürə-öskürə*). Heç nə...

POLONİ. Necə heç nə? Sən ayaq üstə dura bilmirsən?

Ərəblinski Hamletin qrimində və qiyafəsində səhnəyə açılan köhnə qapıdan içeri girir.

ƏRƏBLİNSKI (*hirsli və həyəcanlı*). Gəldi? Gəlib çıxdı?

POLONİ. He...

MAYA (*öskürə-öskürə*). Burdayam... Bu saat...

ƏRƏBLİNSKI (*qışqırır*). Hardaydın sən? Niyə gecikirsən?

MAYA (*öskürə-öskürə*). Fayton gecikirdi!..

ƏRƏBLİNSKI (*ələcə hirsle*). Tez çıxaydın!.. Öz xarabandan tez çıxaydın!.. Hazırlaş!.. Tez elə!.. Bizim səhnədir!..

POLONİ. Hüseyn, sən görmürsən? Onun halı özündə deyil!..

ƏRƏBLİNSKI (*daha da bərkədən qışqırır*). Yox!.. Görmürəm!.. Koram mən!.. Kor!.. (*Sürətlə köhnə qapıya tərəf gedir.*) Vaxtdır! Başlayır! (*Qapını açib səhnəyə çıxır.*)

İşıq zəifləyir. Aktyorlar köhnə qapının qarşısına toplaşib, səhnəyə tərəf boylanaraq, tamaşanı izləyirlər. Səhnə tamam qarantlaşır, sonra proyektor tamaşa gedən teatr səhnəsinin üzərinə düşür. Ərəblinski Hamleti, Maya Ofelyanı oynayır. Üçüncü pərdənin birinci səhnəsi gedir.

HAMLET. ... mən sizi bir zamanlar sevdirdim...

OFELYA (*öskürəyini boğaraq*). Elədir, prins, mən bu eşqə inanırdım...A

HAMLET. Çox nahaq yerə! İnsan üzqara və islahı mümkün olmayan bir məxluqdur. Mən sizi sevmirdim.

OFELYA (*öskürə-öskürə*). Ah, mənim aldandışım nə qədər dəhşətlidir!..

HAMLET. Get monastral Günahkar bəndələr doğub-töretməyin nə mənası var? Mən özüm düzülə biləcək bir əxlaq malikəm, lakin özümü elə günlərdə təqsirləndirə bilərəm ki, anam məni doğmasaydı daha yaxşı olardı. Mən çox məğruram, kinliyəm, xüdpəsəndəm, mənim ixtiyarımda bu iyrençlikləri düşünmək üçün lazım gələn fikirdən çox iyrençliklər var, bunları canlandırmaq üçün xəyalım və icra etmək üçün vaxtım çatışmır. Göylə yer arasında çirpən mənim kimi insanların nə mənası? Bizim hamımız yalançıyıq, bizim heç birimizə inanma, fəlakət düşməmiş monastra get. Atan hardadır?

OFELYA. Evdədir, milord.

HAMLET. Qapını onun üzünə möhkəm bağla ki, yalnız evdəkiləri ələ sala bilsin. Əlvida!..

OFELYA (*özünü saxlay bilməyərək, öskürə-öskürə*). Ey göylərin müqəddəs qüvvələri, siz ona kömək olun!

HAMLET. Əgər ərə getsən, qoy mənim lənətlərim sənə cehizin olsun. Buz kimi saf, qar kimi təmiz olsan da böhtanlardan qurtula bilməyəcəksən. Get, monastrda qal. Ancaq mütləq ərə getməz istəyirsənsə, axmağın birinə get. Ağılların onların başına nələ gətirdiyini çox gözəl bilirler. Get, bir rahibə ol, deyirəm sənə! Özü də tezliklə, gecikmə! Əlvida!..

OFELYA (*tamam həlsiz*). Ey göylər, siz ona şəfa verin!..

Teatr səhnəsinə düşən proyektor sönrür və səhnə arxası yenidən işıqlanır. Aktyorlar ələcə köhnə qapıdan səhnəyə baxırlar.

AKTYORLAR:

- Yazıq qızın heç halı yoxdu...

- Gərək, onu buraxmayayıq səhnəyə çıxsın...

- Hüseynlə bacarmaq olar?

Ərəblinski köhnə qapıdan içeri girir. Aktyorlar susur. Ərəblinski də aktyorlarla bərabər, qapıdan səhnəyə baxır. İşıq yavaş-yavaş zəifləyir və proyektor Mayanın üzərinə düşür. Maya var gücünü toplayıb rolunu ifa edir.

OFELYA. Gör, necə məhv oldu nəcib bir kamal!

*Elmin, igidliyin mücəssəməsi,
Bizim sevincimiz, tək ümidimiz,
Zövqün, mərifətin ilk nümunəsi.*

Onların aynası tamam qırıldı,
Hamısı, hamısı məhv oldu, gəldi...
Bəs mən? Ah...

Öskürək Mayanı boğur.

Ah... mən isə bu dünyada...

Maya bayılaraq yxılır. Səhnə arxası işıqlanır.

ƏRƏBLİNSKİ (qışqırır). Pərdə!.. Pərdəni salın!.. Tez!.. Tamaşaçılar heç nə başa düşməyəcək!..

Aktyorlardan biri qaçaraq, köhnə qapıdan səhnəyə çıxır və Mayanı qucağına alıb gətirir. Səhnəni işıqlandıran projektor sönmür. Mayanı köhnə divanda uzadırlar.

MAYA (zəif səsle). Hüseyin, darıxma, mən... mən indi düzələcəyəm... Bu saat... Darıxma...

POLONİ. Yox!.. Onu səhnəyə buraxmaq olmaz!

ƏRƏBLİNSKİ. O səhnəyə çıxacaq! Mən tamaşanı yarımçıq kəsməyəcəyəm!..

Maya bərkdən öskürərək, az qalır nəfəsi kəsilsin.

YAQO (heyecanla). Qan gəlir!.. O, qan qusur!..

AKTYORLAR:

- Maya...

- Qorxma!..

- Su gətirin!..

MAYA (zəif səsle). Hüseyin... indi...

ƏRƏBLİNSKİ. Tamaşanı xilas etmək lazımdır!.. (Var-gəl edir.) Tamaşanı yarımçıq bağlamaq olmaz!..

MAYA. Hüseyin... Mən...

ƏRƏBLİNSKİ. Sus, Maya, sus!.. Ofelyanın mənimlə səhnələrini ixtisar edək... Ancaq dəlillik səhnəsi qalsın! Laertlə görüş səhnəsi... (Ofelyanın sözlərini pıçıldayır.)

Məzarın üstünü torpaqlar örtüdü,

Onun bu dərdinə kim ağılamaz, kim?

Axdı gözüm yaşı...

(Qışqırır.) Qadın paltarı! Tez! Mənim əynimə qadın paltarı!

POLONİ. Sən nə etmək istəyirsən, Hüseyin?

ƏRƏBLİNSKİ. O səhnədə Hamlet yoxdur. Ofelyanı özüm oynayacağam!..

POLONİ. Hüseyin...

ƏRƏBLİNSKİ. Kes, Paloni! Bəsdir! (Rişxəndlə.) Bəlkə, haçansa, gələcək nəsillər başa düşəcək ki, bizim bu gözəl mühitimiz Hüseyin Ərəblinskiyi hansı günə salır!.. Hə, Paloni, necə bilirsən, qoca? Ancaq, yox!.. Heç gələcək nəsillər də bunu anlamayacaq!.. Gələcəklər!.. Vallah, onlar da gələcəklər, Paloni!.. Gələcəklər ki, Ərəblinski dəli Ofelyanı oynayırdı!..

İşiq zəifləyir və yavaş-yavaş tamaşaçıların alqış səsi gəlir. İşiq yanır.

POLONİ. Aman Allah!.. O, Ofelyanı necə oynadı!..

YAQO. O artist deyil, şeytandı!..

Ərəblinski qadın qiyafəsində köhnə qapıdan içəri girir. Aktyorlar el çalaraq onu alqışlayır.

ƏRƏBLİNSKİ (dərindən nəfəs alaraq). Ötüşdü... (Bir-bir aktyorları qucaqlayır.) Ötüşdü!.. Hamletin paltarını verin!.. (Yenə dərindən nəfəs alır.) Ötüşdü!.. (Divana yaxınlaşıb, Mayanın başını qaldırır.) Necəsən?

MAYA (gülümseyir). Düzəlirəm...

ƏRƏBLİNSKİ. Bax, səni öpürəm ki, lap düzələsən!.. (Onu öpür.) Qəhrəman Maya!.. (Aktyorlara.) Ona el çalın!.. Mayaya!.. Qəhrəman Mayaya!..

Aktyorlar Ərəblinski ilə birlikdə el çalaraq Mayanı alqışlayır.

ƏRƏBLİNSKİ (əlini başı üstündə yumuruqlayaraq, hecalaya-hecalaa qışqırır). Ma-ya!.. Ma-ya!.. Ma-ya!..

AKTYORLAR:

- Ma-ya!..

- Ma-ya!..

- Ma-ya!..

İşiq sönmür.

PROLOQUN ARDI

Küçə.

Carçı, Qoçu, Bibi, Əbdül, Baqqal, Redaktor, Yazar, Biğli artist, Ərəblinski, Genc Teatr Vurğunu.

Səhnə qaranlıqdır və yenə də küçə ilə gedib-gələn insanların ancaq siluətləri görünür. Projektor yanib-sönərək yalnız danışan personajların üzünə düşür. Projektor yanaraq Carçını işıqlandırır.

CARÇI (əlindəki qəzetləri, biletləri yelləyə-yelləyə qışqırır). Yeni sinema!.. "Nəft və milyonlar sultanətində"!.. "Mon-Reno" və "Mikaddo" sinema evlərində göstərilir!.. Biletlər məndədir!.. Alın ha, qurtarı!.. Ancaq məndədir biletlər!.. Ancaq məndə!.. Baş rolda - Ərəblinski!.. Qurtardı!.. Qurtardı biletlər!.. Gəlin ha!.. Axşam - teatr!.. Qoçqulun "Müfəttiş"!.. Ərəblinski Xlestakovdur!.. Ərəblinski Qubernator olacaq!..

Projektor sönmür və yenidən yanaraq, Qoçu ilə Əbdülün üzünə düşür.

QOÇU. Alə Əbdül, alə, adun var sənün, sanun var!.. Alə, ayıb döyül sənə, biği qırxıq dəyioğlun bir yəhudi qəhbəsi ilə teatr göstərib, mütrüblük eləyir?!

ƏBDÜL (əl atıb, Qoçunun xirtdəyindən yapışır). Sən öləsən, baxmaram sənün qoçuluğuna, xirtdəyini dartıb çıxaram!..

QOÇU (boğula-boğula). Alə, belə zorun var, get onun xirtdəyini dart, çxart də!..

Projektor sönmür və yenidən yanır.

CARÇI. "Müfəttiş"də müdhış hadisələr görəcəksiz!.. "Müfəttiş"də Ərəblinski general-qubernatorun arvadına da, qızına da satasırl!.. Gülməkdən öləcəksiz!..

Projektor sönür və yanında Redaktor ilə Yazarın üzərinə düşür.

YAZAR (əlindəki kağızları Redaktora göstərərək). Əla mövzu tapmışam, patrnl.. Qulaq asın! (Kağızı oxuyur.) "Mötəbər mənbədən aldığımız məlumatla görə, cənab Ərəblinski dünən "Otello" tamaşasından sonra, bir erməni qadınla kazinoya gedib! Tamaşadan əldə etdiyi küllü miqdarda pulun hamısını gece qumarxanada udubuz!" Necədir?

REDAKTOR. Birdən bizi məhkəməyə verdi ki, mötəbər mənbəni göstərin!
YAZAR. Onda yazmaq ki, "Adının açığlanmasını isteməyən mötəbər mənbə"! He? Söz azadlığını pozmaq olmaz!.. Qubernator hər dəfə deyir ki, mətbuat azaddır!..

REDAKTOR. Mənsətə!..

Projektor sönür, yanında Biğli aktyorun üzərinə düşür.

BİĞLİ ARTİST (əlindəki qəzetlərə baxaraq, yana-yana). Nə üçün? Nə üçün bu cür iyrenc böhtanlar yazırsınız? Nə üçün onu millətə bu cür təqdim edirsiniz? Ərəblinski dahidir! Bunu kim bilməse də, mən bilərəm! Dahil!.. Biz... biz ona layiq deyilik!.. Biz kiçiyik!.. Biz heçlik!..

Projektor sönür və yenidən yanaraq, Bibi ilə Əbdülün üzərinə düşür.

BİBİ (həyəcanla). Rusvay oldu!.. Neftxuda Hacı Məmməd Tağı bizim ölçüləri geri qaytardı!..

Kiçik pauza.

Deyib ki... deyib ki, Əbdül artist Hüseynin bibi oğlusudur, mən ona... mən ona qız vermərəm!.. Deyib ki...
ƏBDÜL (əsəbi). Bəsdir!..

Projektor sönür və yenidən yanında Neftxuda Hacı Məmməd Tağının üzərinə düşür.

NEFTXUDA HACI MƏMMƏD TAĞI. Mən qızımı Əbdülə verə bilmərəm, başuvuza dönüm sizin, qurban olum sizə!.. Mənim döşümdə əlahəzrət İkinci Nikolayın ordeni var, camaat mənə millət atası kimi baxır, mən ona necə qız verim? Mən ona necə qız verim ki, dayı nəvəsi arvad paltarı geyib, camaatın qabağına çıxır? Yaxşı, mən verdim, bəs, bu bədbəxt qız deməz ki, ay ata, döşümdə o boyda orden var, bu boyda Bakıda bir adam tapmadın ki, mənə biqırxıqığa verdin?

Projektor sönür, yenidən yanında küçə ilə gedən Ərəblinskiyin və onun ardınca qaçan Gənc Teatr Vurğununun üzərinə düşür.

GƏNC TEATR VURĞUNU (təngənəfəs). Cənab Ərəblinski!..

ƏRƏBLİNSKİ (ayaq saxlayaraq). Eşidirəm sizi, cavan oğlan.

GƏNC TEATR VURĞUNU. Nə yaxşı ki, sizi gördüm!.. Ancaq üzr istəyirəm ki, küçədə sizə yaxınlaşsam...

ƏRƏBLİNSKİ. Buyurun.

GƏNC TEATR VURĞUNU. Mən Orucov qardaşlarının mətbəəsində mürəttib işləyirəm. Sizin bütün tamaşalarınıza baxmışam!..

ƏRƏBLİNSKİ. Mən buna çox şadam!

GƏNC TEATR VURĞUNU. Cənab Ərəblinski, mən istəyirəm ki, sizin truppayı daxil olum, istəyirəm ki, mən də səhnəyə çıxım!..

ƏRƏBLİNSKİ (məmnuniyyət və zarafatla). Deməli, cibində şiçan oynayanlardan biri də artacaq!

GƏNC TEATR VURĞUNU. Mətbəədə aldığım maaş mənə kifayət edir. Bu, mənim üçün əsas deyil. Mənim üçün əsas odur ki... (Patetik şəkildə elini yuxarı qaldıraraq, davam etməyə söz tapmır.) Odur ki... Əsas odur ki... Siz mənə başa düşürsüz?

ƏRƏBLİNSKİ. Aydındır!.. Mən çox sevinirəm!.. Eşidirsiniz, mən çox sevinirəm ki, sizin kimi savadlı, işıqlı gənclərimiz də var!.. Ancaq teatr yalnız zaldan görünən deyil! Səhnənin arxası da var!

GƏNC TEATR VURĞUNU (patetika ilə). Mən artıq qət etmişəm, cənab Ərəblinski!.. Mən də səhnəyə çıxacağam!.. Tamaşaçıların qarşısında olacağam!..

ƏRƏBLİNSKİ. Bir halda ki, belədir, onda sizi teatrdə gözəlyirəm!..

İşıq sönür.

ALTINCI ŞƏKİL

Teatr. Qrim otağı.

Ərəblinski, Qrafinya, Fröyleyn.

Qaranlıq səhnədən alqış şədaları, tamaşaçıların səsi eşidilir. Işıq yanında Ərəblinski "Qaçaqqlar"dan sonra Frans Moorun qiyafəsində otağın ortasında tək dayanıb və başını yuxarı qaldıraraq, görünür, hansı rolunsa sözlərini öz-özünə pıçıldadır. Qapı döyülür, ancaq Ərəblinski bunun fərqinə varmır. Qapı bir də döyülür. Sonra Qrafinyanın-fröyleyni başını içəri uzadır.

FRÖYLEYN. Olar?

Ərəblinski öz-özünə eləcə pıçıldadır.

Qrafinya sizinlə görüşmək istəyir...

Qrafinya da içəri boylanır, sonra Fröyleynlə birlikdə içəri girirlər.

FRÖYLEYN (təkrar edir). Qrafinya sizinlə görüşmək istəyir, cənab Ərəblinski!..

QRAFİNYA (bir az şaşıraraq). Başılayın... Sizə mane olurmuş...

ƏRƏBLİNSKİ (maraqla ona baxaraq). Yox, yox!.. Əksinə!.. Siz mənə şərəf verirsiniz!..

QRAFİNYA. Ancaq... Siz, elə bil, rol əzbərləyirdiz...

ƏRƏBLİNSKİ (gülür). Yox... Mən söhbət edirdim...

QRAFİNYA (ətrafa baxaraq təəccüblə). Siz kiminlə söhbət edirdiz?

ƏRƏBLİNSKİ. Şillərlə!..

Kiçik pauza.

QRAFİNYA. Maraqlıdır, o sizə nə deyirdi?

ƏRƏBLİNSKİ. O deyirdi ki, əhsən, Hüseyn!..

QRAFİNYA. O düz deyib!.. Doğrudan da, əhsən, Hüseyn Ərəblinski!.. Əhsən!.. Sizin Frans Moorunuz mənim Peterburqda da, Berlində də, Parisdə də, Londonda da gördüyüm Fransların ən unudulmazıdır!..

ƏRƏBLİNSKİ (çox məmnun). Təşəkkür edirəm, qrafinya!.. Gör, dünyada nə qədər Frans Moor var!..

QRAFİNYA. Mən sizin Otellonu da gördüm!..
ƏRƏBLİNSKİ. Bilirəm!..

Kiçik pauza.

Mən də sizi zalda gördüm...
QRAFİNYA. İti gözünüz var...

Kiçik pauza.

Cənab Ərəblinski, sizdən gizlətmirəm, mən sizin Otelloya baxandan sonra, həmin gecəni səhərə kimi yata bilmədim!.. Həddən artıq təsirlənmişdim!.. Siz... Siz Dezdemonaı boğanda mənəm bütün bədənəm əsirdi!.. Elə bil... elə bil, mənı boğurdunuz... Elə bil, sizin əlləriniz mənım boğazımdan yapışmışdı... Mən isə o qədər də tez təsirlənən qadın deyiləm!.. Siz böyük sənətkarsız, Ərəblinski!..

ƏRƏBLİNSKİ (*eləcə məmnun*). Təşəkkür edirəm, qrafinya!.. Sizin bu sözləriniz mənım üçün çox qiymətli dir!.. Təşəkkür edirəm!.. Nə yaxşı ki, mən sizi yox, Dezdemonaı boğmuşam!..

QRAFİNYA. Qubernator bizi Bakıya qonaq dəvət edəndə, doğrusu... mən gəlmək istəməirdim... Peterburqdan çıxan günə qədər tərəddüd edirdim... Ancaq... ancaq nə yaxşı ki, biz Bakıya gəldik! Yoxsa mən sizi... böyük sənətkarı görməyəcəkdim!.. Bilməyəcəkdim ki, Bakıda bu cür böyük ... nəhəng aktyor var!.. Siz rus dilində də gözəl danışırsız!..

ƏRƏBLİNSKİ (*gülür*). Bəs, mənım cənub aksentim?

FRÖYLEYN (*əşkar bir heyranlıqla ona baxa-baxa özünü saxlaya bilməyərək*). Otello gerek cənub aksenti ilə danışırsın də!..

Fröyleyn indicə dediği sözlərdən şaşırıraq Qrafinyaya baxır və gühahkarcasına təzim edir.

Bağışlayın...

QRAFİNYA. Görürsüz, bu gənc qız düz deyir!.. Sizi bütün dünya tanımaldır!.. Siz... Siz Peterburqa gəlməlisiz!.. Siz Aleksandriyski Teatrda oynamalısınız!..

ƏRƏBLİNSKİ. Bəs baqqal Məşədi Cabbar necə olsun?

QRAFİNYA. O kimdi?

ƏRƏBLİNSKİ (*gülür*). Mənə niyə pive satanı!.. Özü məşədi, amma dükənində pive də satır.

QRAFİNYA (*ciddi*). Cənab Ərəblinski! Deyəsən, siz öz qədrinizi bilmirsiniz!

ƏRƏBLİNSKİ. Yox, qrafinya, nəyi bilməsəm də, onu bilirəm!..

QRAFİNYA (*pəncərəyə tərəf yaxınlaşaraq, şüdə baxır*). Xəzər buradan necə gözəl görünür!.. Haqiqətən, adama ruh verir...

ƏRƏBLİNSKİ. Ola bilər... Ancaq mənə ruh vermır.

QRAFİNYA (*təəccüblə Ərəblinskiyə baxır*). Ruh vermır? Niyə? Sizin kimi aktyor ruhsuz ola bilməz, Ərəblinski!..

ƏRƏBLİNSKİ. Bu dənizdə mənım balıqçı atam batıb...

QRAFİNYA. O-o-o... Bağışlayın... Axi mən hələ sizin biqrafiyanızı bilmirəm...

ƏRƏBLİNSKİ. Orada elə maraqlı bir şey yoxdur, qrafinya!

QRAFİNYA. Bilmək olmaz... (*Ona yaxınlaşaraq üz bəz dayanır*). Sizin özünüzü dünyadan gizlətməyə ixtiyarınız yoxdur!..

Kiçik pauza.

ƏRƏBLİNSKİ. Bilirsiniz, Şiller mənə bir söz də dedi...

QRAFİNYA (*bir az əsəbi*). Daha nə dedi sizə Şiller?

ƏRƏBLİNSKİ (*Fröyleynə baxır*). Onu sizə təklildə deməliyəm...

Kiçik pauza. Qrafinya başı ilə Fröyleynə işarə edir. Fröyleyn təzim edib, otaqdan çıxır.

QRAFİNYA. Hə? Nə dedi sizə Fridrix Şiller?

ƏRƏBLİNSKİ. Soruşdu ki, sən korsan?

QRAFİNYA. Nə?

ƏRƏBLİNSKİ. Məndən soruşdu ki, sən korsan?

Kiçik pauza.

Dedi, görmürsən ki, dünyanın ən gözəl qadını sənın qarşındadır?

Kiçik pauza.

Dedi ki, sən onu sevməlisən!

QRAFİNYA. Siz bu cür çox qadın sevmisiz?

ƏRƏBLİNSKİ. Bəlkə, mən sizi hamıdan çox sevəcəyəm?! (*Qrafinyanı qucaqlayır.*)

QRAFİNYA. Siz nə edirsiniz?

ƏRƏBLİNSKİ. Şillərin dediyini!..

QRAFİNYA. Qraf indi qonaq evində mənı gözleyir!..

ƏRƏBLİNSKİ. Qoy, gözlasın!..

QRAFİNYA. Siz ondan qorxmursuz?

ƏRƏBLİNSKİ. Mən indi ancaq ondan qorxuram ki, sizi incide bilərəm...

QRAFİNYA (*dodaqlarını ona tərəf uzadaraq*). Qorxmayın!.. Qorxmayın!..

İşıq sönmür.

YEDDİNCİ ŞƏKİL

Teatr. Səhnə arxası.

Poloni, Yaqo.

Yaqo küncdəki mizin üstündə, kerosin plitəsində çay dəmləyir. Poloni köhnə kreslodə aylesib.

YAQO. Əla çay dəmləmişəm!..

POLONİ. Nə etmək olar? İndi daha çay içən vaxtıımızdı...

YAQO. Axır vaxtlar, Poloni, elə hey şikayət edirsən hə!..

POLONİ. Bəs, nə edim? Hər dəfə fikirləşirəm ki, mən də insan ola bilərəm, mənım də ailəm ola bilərdi, uşaqlarım, nəvələrim ola bilərdi...

YAQO (*stəkanlara çay süzərək*). Sən nə bilirsən? Sən nə bilirsən ki, uşaqların var, ya yox? Bir də gördün, Həştərxanda, ya da nə bilim, - o qədər qastrollara getmiş ki, - misal üçün, Tiflisdə bir biğiburma peyda olub, gəldi ki, əziz ata, mən sənım oğlunam!..

POLONİ (*kədərlı*). Düz deyirsən... Hardan bilim?.. Mənım onlardan xəbərim var?... Ancaq mən aktyor oldum... Səhnəni seçdim... Niyə? Nə üçün? Özü də belə bir zamanədə...

YAQO (*stəkanın birini Poloniyə verir*). Görəsən, elə zamanə olub ki, aktyor o zamanədən razı qalsın?... (*Köhnə divanda oturur*). Çətin ağılım kəsir!..

POLONİ (*elə bil, özü özü ilə danışırsın*). Nə üçün mən səhnədən ayrı yaşaya bilmirəm?.. Gül kimi dəlek idim, Bakının neftxudaları saçını-saqalını mənə qırxdırırdılar, dalımcı fayton göndəriridilər... Nə üçün birçə, eşidirsən, Yaqo, cəmi birçə tamaşaya baxandan sonra teatr qasırgı kimi mənə çəkib-öz içinə saldın? Niyə o cür pullu sənəti atıb, artistliyə başladım? Axı səhnə mənə əzab-əziyyətdən başqa heç nə verməyib!.. Mən bilərəm ki, heç nəyəm!.. Mən bilərəm ki, teatr tarixində heç izim də qalmayacaq! Teatr tarixində mən bir milliqram boşluq başqa bir şey deyiləm!.. Nə olsun ki, indi mənim adımla Poloni deyə çağırırsız?.. Ancaq mən səhnəni seğdim!..

YAQO. Sən ki, özünü bele mışgın bir məxluq hesab edirsən, özünü bir milliqram boşluq sanırsan, onda Hüseyin niyə səni bu qədər sevdi? Hə, Poloni, ay axmaq qoca?

POLONİ. Hüseyin məni yox, məndəki teatr sevgisini sevdi...

YAQO (*çay içə-içə*). Vallah, sən qocaldıqca, səfəhləyirsən!.. Allah Hüseyini tək yaradı! Buna söz yox! Ancaq biz olmasaydıq, Hüseyin nə edəcəkdiniz? Mən fikirləşirəm ki, mən də, sən də, Maya da, o biri artistlər də Hüseyindən az iş görmürük!.. Allah-təala ona böyük istedad verib!.. Səs verib!.. Görkəm verib!.. Əda verib!.. Nə qədər ki, teatr olacaq, o qədər də Ərəblinskinin adı yaşayacaq!.. O bu haqqın sahibidir!.. Ancaq nə olsun? Sən, Poloni, ulu babanın adını bilirsən?

POLONİ. Ulu babamın?

YAQO. Hə.

POLONİ. Bu saat deyim... Atamın adı Mürsəl idi... Mürsəl Cəfər oğlu... Deməli, babamın adı Cəfər olub... Bəs Cəfərin atası kim olub?.. Bu saat deyəcəyəm... Dilimin ucundadı... Hə, tapdım, Osman!.. (*Tərəddüdüle fikirləşir.*) Osman? Yox, Osman yox, Ömər!.. Tam dəqiq! Mənim ulu babamın adı Ömər olub! (*Yenə tərəddüd edir.*) Yoxsa, Osman?

YAQO. Hansı oldu? Ömər, ya Osman?

POLONİ. İkisindən biridir.

YAQO. Yaxşı, olsun!.. Bəs, o rəhmətliyin, Ömər, ya da Osmanın atasının adı?

POLONİ. Onların atasının adı? Nə bilim!.. Sən niyə məni divara dirəmişən? Nə demək istəyirsən?

YAQO. Onu demək istəyirəm ki, Ömər, ya da Osmanın o rəhmətlik atası ki, sən indi onun adını bilmirsən, gerek uşaq əkməyəydi ki, onsuz da nəvəmin nəvəsi mənim adımla bilməyəcək? Teatr da elə!.. Biz teatrdan el çəkək ki, gələcəkdə heç kimi bizi xatırlamayacaq? Səni bilmirəm, ancaq mən, fəxr edərəm ki, hamı məni Yaqo deyər tanıyır! Yaqo əclaf idi, ancaq mən o əclafın rolunu seve-sevə oynamışam, Poloni!.. Bir başqasına Yaqo deyəndə hirsleşər, əsəbiləşər, bunu təhqir kimi, söyüş kimi qəbul edər, ancaq mən bununla fəxr edərəm!.. Nə olsun ki, mənim adımla Ərəblinski kimi teatr tarixinə düşməyəcək?!

POLONİ. Orası ələdir... Düz deyirsən... Ancaq bilirsən, Yaqo, mən bütün bunları fikirləşəndə, içimi bir kədər bürüyür... (*Çiyinlərini çəkir.*) Niyə? Nə üçün? **YAQO**. Sən indi bu yaşında gerek filosofluq edəsən?

POLONİ. Bəs, mən indi də filosofluq etməyəndə, nə vaxt edəcəyəm? Qastrola gedirik, gəri qayıtmaq pulumuz olmur!.. Baqqal Məşədi Cabbardan nisyyəyə ərzaq götürürük, zalım oğlu, hər tamaşadan sonra, gəlib abırımızı tökür ki, pulumu verin!.. Usta Vartan, köpək oğlu, teatr paltarlarını bizə kirayə verir, sonra da gəlib Əzrayıl kimi kəsir başımızı üstünü ki, pulumu verin!.. Hüseyin boyaq bir nəhəng, qırım otağında yatır, özünün evi yoxdu!.. Şiğareti dükandan nisyyə alır... Hansını deyəsən? Ya gerek filosofluq ələyim, ya da gerek qollarımı yanına uzadıb, dərdd çəke-çəke ölümlü!.. Hə, Yaqo? Düz demirəm?

YAQO. Çayını soyutma...

POLONİ (*çaydan bir qurtum içərek*). Bax, belə!.. Yadına gəlir, Tiflisdə Gürcü Dvoryanlar Teatrında qastrol tamaşaları verirdik. Orda bir gürcü knyaginyası Hüseyinə vurulmuşdu!..

YAQO. Hə, yadımdadı... Yaşı ötmüş bir xanım idi, amma hələ də gözəlliyinə söz ola bilməzdi!..

POLONİ. Hüseyinə ingilis atrezi hədiyyə göndərmişdi, qara drap, Hüseyin də o atrezi başlasdı mənə. O vaxtdan neçə ildə atrez qalmışdı məndə. Keçən həftə apardım dərdi Qubermana ki, özümə kastyum tikdirim.

YAQO (*onun kastyumuna baxır*). Mən səni tanıyandan elə bu kastyumdaşan ki...

POLONİ. Təzəsi hələ hazır deyil. Quberman nisyyə tikir... Ölçülərimi götürdü, sonra da soruşdu məndən ki, şalvarın cibini necə qoyum, ayrı, ya düz? Dedim, cib qoyma. Soruşdu ki, niyə, cibsiz də şalvar olar? Dedim, ay Solomon usta, cib nə üçündür? Pul qoymaq üçün deyil? Dedi, hə. Dedim, onda mənim nəyimə lazımdı cib?

YAQO. Bəs, soruşmadı ki, kastyumun pulunu necə verəcəksən?

POLONİ. Yox. Yaxşı kişilərdən biridi, ağılına gəlmədi!..

YAQO (*ayağa qalxaraq, stəkani mizin üstünə qoyur*). Axırı nə oldu? Cibi tikdi, ya yox?

POLONİ. Deyəsən, tikir... Ancaq sağ olsun, haqq-hesabda da on faiz endirimi ələdi. Nə isə...

YAQO. Hə, bədi... Bilmirsən, Hüseyin hardadı?

POLONİ. Deyəsən, Mayanın yanına gəldi. Yazıq qızıçığazın vəziyyəti çox ağırlaşdı... Daha çarpayıdan qalxa bilmir... Vərəm onu məhv edib...

YAQO. Bir tərəfdən vərəm, bir tərəfdən də Hüseyinin əzazilliyi!.. Gedək, bir, onlara baş çəkək!..

İşq sönür.

SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Mayanın yaşadığı otaq.

Maya, Ərəblinski, Poloni, Yaqo.

Maya çarpayıda uzanıb. Ərəblinski otağın küncündə, arxası Mayaya tərəf, süd bişirir.

ƏRƏBLİNSKİ. Hər şey yaxşı olacaq, Maya!..

MAYA (*zeifləmiş bir səslə*). Əlbəttə!..

ƏRƏBLİNSKİ. Sən mənə inanmırsan?

MAYA. İnanıram!..

ƏRƏBLİNSKİ. Hər şey yaxşı olacaq!..

MAYA. Hə!..

ƏRƏBLİNSKİ. Görərsən... Hələ sənə deməmişəm, Moskvadan Xanjanov Firmasının nümayəndələri Bakıya gəlib ki, mənim iştirakımla film çəksinlər. Məşhur sinema firmasıdır. "Tartyuf"u çəkmək istəyirlər. Bilirsən, mənə nə təklif edirlər? İnanmazsan!.. Mənə təklif edirlər ki, Tartyufu oynayım. (*Gülür.*) Otelonu yox, Hamletli yox, Tartyufu!.. Ancaq maraqlı təklifdir... (*Stəkana süd tökür.*) Yaxşı pul verməlidirlər... Səni İtaliyaya aparacaqam, Maya. Doktor Kazım bəy deyir ki, İtalyanın iqlimi səni düzəldəcək!.. Cəhənnəm olsun teatr!.. (*Tavanın altındakı yarımpəncərəyə baxır.*) Sən daha bu zirəmədə yoldan ötanlərin ayaqqablarını görməyəcəksən!.. Sən sağalananca, Maya, İtaliyadan geri döndü yoxdu!.. Hələ sonrasına da baxarıq... Bəlkə, elə oldu ki, heç buralara qayıtmadıq?.. (*Çevrilərək südü Mayaya aparır.*) Necə bilirsən, məndən Tartyuf çıxar, Maya? Hə? (*Sudu ona uzadaraq.*) Al, bir-iki qurtum süd iç. (*Mayanın qarşısında dayanıb, ona baxır.*) Yatmısan?

Pauza.

Maya, yatmısan?

Pauza.

Maya!..

Pauza.

Ərəblinski yerində donub qalıb. Qapı döyülür. Poloni və Yaqo içeri girir.

POLONI. Qapını da açıq qoymusuz... Maya necədi? *(Çarpayıda uzanmış Mayaya və süd fincanını əlində tutaraq, ayaq üstə donub qalmış Ərəblinskiyə bəxir. Heyəcanla.)* Hüseyin!..

Ərəblinski cavab vermir. Poloni və Yaqo tələsik çarpayıya yaxınlaşırlar. Kiçik pauza. Poloni əlini uzadıb Mayanın gözlerini qapayır.

Bədbəxt Maya... Bədbəxt qızıcığaz... *(Fincanı Ərəblinskinin əlindən alır.)* **ƏRƏBLİNSKİ** *(ələ bil, özü özü ilə danışıq).* Quş kimi bir anın içində uçub getdi!..

POLONI. Allah rəhmet ələsin!..

YAQO *(diz çöküb, Mayanın əlindən tutur).* Maya... *(Qəffətən ayağa qalxır və Ərəblinskinin yaxasından yapışib silkeləyərək, çiğün).* Bu fəlakətdə sənin də günahın var, Hüseyin!.. Onun ölmündə sən də günahkarsan!.. Zərif, xəstə bir məxluq nə qədər istismar etmək olardı? Nə qədər?!

POLONI *(Yaqonu kənara itələyərək).* Burax onu! Çəkii!

ƏRƏBLİNSKİ *(yənə, ələ bil, özü özü ilə danışıq).* Quş kimi... Quş kimi uçdu... Uçub getdi bacısının yanına... Atasının, anasının yanına...

POLONI. Qəzetə elan verək... Onu yəhudi qəbiristanlığında layiqincə dəfn etməliyik!..

ƏRƏBLİNSKİ. Layiqincə?.. *(Ironiya ilə təkrar edir.)* Layiqincə!..

POLONI. Allahın işidir, Hüseyin!..

ƏRƏBLİNSKİ. Allahın işidir... O, həyatı yaratdı, bəs, nə üçün ölümü də yaratdı, Poloni? O nə üçün insanlara bu qədər iztirab verir? Bu bədbəxt yəhudi qızını o nə üçün yaratdı? Yalnız iztirab verməkdən ötrü? Niyə? Axı bizi o yaratdı, bəs, nə üçün bizi təzədən imtahana çəkir? O biri dünyada cənnətməkan etməkdən ötrü? Burada iztirab, orada xoşbəxtlik? Nəyimə lazımdır mənim, təzezi gözünlün belə bir tarazlığı? Lazım deyil mənə! Onun özüne qalsın!

POLONI. Özünü ələ al, Hüseyin!

ƏRƏBLİNSKİ. Düz demirəm, Poloni? *(Gizli bir rişxənd ilə.)* Axı, sən filosofsan! Hə, bizim qoca filosofumuz, düz demirəm?

POLONI. Biz həyatın mənasını dərk edə bilmərik, Hüseyin! Kim bu dünyada hansı missiyanı daşıyır, bunu sən bilə bilməzsən!..

ƏRƏBLİNSKİ *(hiddətlə).* Bəs, mən nəyi bilə bilərəm, ey mənim primitiv filosofum? Ey kəmsavad filosof, mən nəyi dərk edə bilərəm? Əgər mənə bilmirəm ki, kiməm, mən bilmirəm ki, nə üçün bu dünyaya gəlmişəm, onda mən niyə yaşayıram?

POLONI. Sən bu dünyaya sənət üçün gəlmişən, Hüseyin! Sən teatr üçün gəlmişən!..

ƏRƏBLİNSKİ. Tüpürüm bu sənətə!.. Tüpürüm bu teatra!.. Tüpürüm bu həyata!.. Əşirdirsən, Maya, əşirdirsən məni?! Tüpürüm bu həyata!..

Kiçik pauza.

YAQO. Məni bağışla, Hüseyin!..
ƏRƏBLİNSKİ. Ömrümdə bir dəfə kişi kimi hərəkət etdini! Yaxamdan yapışib, düz söz dedin! Kiçiltmə özünü!..

Kiçik pauza.

YAQO. Mən gedim, hazırlıq işləri görüm!..
POLONI. Hə, get, gör, neyləyirsən!..

Yaqo gedir.

Hüseyin, Mayanı gerek öz qayda-qanunları ilə dəfn edək. Mən də gedim, dərzi Qubermanla məsləhətləşim.

ƏRƏBLİNSKİ. Get!..

POLONI. Bəs, sən?

ƏRƏBLİNSKİ. Mən hələ ki, burdayam!..

POLONI. Sən də özünü üzmə, Hüseyin!.. Hamımız bildirik ki, qızıcığazını uzun çəkməyəcək!..

ƏRƏBLİNSKİ. Yaxşı, get!..

Poloni qapıdan çıxmaq istəyir.

Poloni!..

POLONI. Nədi?

ƏRƏBLİNSKİ. Həç, get!..

POLONI. Sən nəse demək istəyirdin?

Kiçik pauza.

ƏRƏBLİNSKİ. Biz nə edəcəyik? Ofelyanı kim oynayacaq?

İşıq sönrür.

DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Teatr. Səhnə arxası.

Poloni, Yaqo, Ərəblinski.

Poloni həmişəki kimi, köhnə divanda oturub. Yaqo var-gəl edir.

POLONI. Mayanın ölümündən sonra Hüseyin özündə deyil!..

YAQO. Çünki özünü bağışlaya bilmir!..

POLONI. Hüseyin nə etsin? Bu, Allahın işidir!.. Özü yaradır, özü də geri çağırır!..

YAQO. Ancaq bu işdə Hüseyin Allaha kömək etdi!.. Maya qan qusurdu, amma Hüseyin onu məcbur edirdi ki, səhnəyə çıxsın!..

POLONI. Maya özü də teatri sevirdi!..

YAQO. Maya teatri yox, Hüseyini sevirdi!

POLONI. Əvvəla, bəyəm Hüseyinlə teatr eyni şey deyil? İkincisi də, sən, deyəsən, Hüseyinin əleyhinə özünü yaman qızıdırırsan!..

YAQO. Mən necə Hüseyinin əleyhinə ola bilərəm ki, gecə-gündüz onunla bir yerdəyəm? Ancaq insanlıq da var axı!.. Teatr mənim üçün də müqəddəs bir yerdir. Ancaq bütün insani dəyərləri teatra qurban vermək olmaz!..

POLONİ. Yaxşı, bəsdır. Gəlir...

Ərəblinski çöl qapısından girir.

ƏRƏBLİNSKI (*tələsik Poloniya*). Sən Jeront olacaqsan!

POLONİ. Əvvəla, salam.

ƏRƏBLİNSKI. Salam, salam...

POLONİ. İkinci də, deyirsən, kim olacağam?

ƏRƏBLİNSKI. Jeront.

POLONİ. Hansı Jeront?

ƏRƏBLİNSKI (*onu yamsılayır*). "Hansı Jeront?" Sən nə qədər Jeront tanıyırsan?

POLONİ. Molyer?

ƏRƏBLİNSKI. Sabahdan başlayırıq "Skapenin kələkləri"nin məşqlərinə!.. Mətni hazırlamışam. Səhər götürəcəyəm. Makinada çap etdirməyə imkan yoxdur. Hərəniz öz rolunuzu köçürəcəksiniz. (*Yaqoya*). Sən də Arqantı oynayaçaqsan.

YAQO. Komediya? Mayanın ölümündən heç bir həftə keçməyib, nə üçün komediya? Biz komediyani necə oynayacağıq? Sən bütün bu günlərdə komediya barədə fikirləşirdin?

ƏRƏBLİNSKI (*əsebi*). Bəli, komediya barədə fikirləşirdim!..

Kiçik pauza.

YAQO. Sən necə insansan, Hüseyin?

ƏRƏBLİNSKI (*qışqırır*). Mən insan deyiləm! Neçə dəfə demək olar? Mən artistəm! Eşitdin? Artist! (*Barmağı ilə çöl qapısını göstərir.*) Xoşun gəlmir, gedə bilsən! Ancaq hara gedəsən? Sən kima lazımsan?

POLONİ. Hüseyin!..

YAQO. Bəsdır!.. İnsanı bu qədər alçatmaq olmaz!

ƏRƏBLİNSKI. Sən də insan deyilsən, eşidirsən, artistənsən! Ancaq kiçik artist! (*Əlini qaldırıb, barmaqları ilə göstərir.*) Cıqqılı! Bax, bu boyda!.. Ya-qqo!.. Yox bir, Ham-let!..

YAQO. Qurtardı!.. Bir də mənim ayağım bura dəyməyəcək!

ƏRƏBLİNSKI. Yaxşı yoll!..

Yaqo iti addımlarla gedir və çöl qapısını ardınca gırpır. Pauza.

POLONİ. Qorxuram ki, axırda sən tək qalasan, Hüseyin...

ƏRƏBLİNSKI. Qorxursan ki, mən tək qalım? Bəyəm, mən tək deyiləm? (*Rişxəndlə.*) Bəs, sən, müdrik Poloni? Sən necə, tək deyilsən? Hə?

Kiçik pauza.

(*Qapıya tərəf işarə edərək.*) Get, onu geri qaytar!..

Kiçik pauza.

Eşitmirsən, Poloni? Səndən xahiş edərdim, onu geri qaytar.

POLONİ. Məndən xahiş etmək lazım deyil. Onsuz da özü qayıdacaq...

İşıq sönrür.

ONUNCU ŞƏKİL

Qubernator sarayı. Qonaq otağı.

Qubernator, Qraf, Qrafinya.

Qubernator, Qraf və Qrafinya söhbət edə-edə gəlirlər.

QRAF. Vaxt necə də tez gəlib, keçdi... Peterburq qayıtmağımıza cəmi üç gün qalıb...

QUBERNATOR. Doğrusu; mən buna çox təəssüf edərdim, qraf... Mən bu müddət ərzində sizə və qrafinyaya (*Qrafinyanın elindən öpür.*) elə öyrənməmişəm ki, sizsiz çox darıxacağam... (*Gülür.*) Hətta teatr da mənim köməyimə gəlməyəcək!..

QRAFINYA. O zaman siz tamaşalara vəzifə borcu kimi baxmayın!..

QUBERNATOR. Nə qədər kədərli olsa da, bu artıq mənim qanıma işləyib...

QRAF. Teatr məsələlərində qrafinya sizə qarşı müxalifətdədir, baron!..

QUBERNATOR (*yenə Qrafinyanın əlini öpür*). Qrafinyanın müxalifətdə olması belə, mənim üçün fəxərətdir, qraf!..

QRAFINYA (*barmağını qaldırıb, yanzarafatla Qubernatoru hədələyir*). Bəle sözlərlə siz bəraət qazana bilməyəcəksiz, cənab qubernator!..

QRAF. Gördüz? Qrafinyanın xarakteri ilə zarafat etmək olmaz!..

QUBERNATOR (*Qrafinyaya*). Mənə çatan məlumata görə, siz Ərəblinski ilə görüşmüşüz.

QRAFINYA (*gülür*). Siz vəzifə borcunuzu bütün səhələrdə gözəl yerinə yetirirsiniz, baron!.. Bəli, mən onunla üç dəfə, hayf ki, çox yox, cəməsi üç dəfə görüşmüşəm: "Qaçaq"dan sonra, "Otello"dan sonra, bir də ki, "Hamlet"dən sonra!.. Ərəblinskidə... Onda şeytani bir istedad var!.. Onu unutmaq mümkün deyil!..

QRAF. Qrafinya onun sənətini nəzərdə tutur.

QUBERNATOR. Əlbəttə, mən başa düşürəm!..

QRAFINYA (*ərinə*). Mən çox təəssüf edərdim ki, Viktor Petroviç, sən onun tamaşalarına baxmadın!..

QRAF. Anna, məndə o hövsələ hardadı ki, dillərini bilməyə-bilməyə azərbaycanlıların tamaşalarına baxım?

QRAFINYA. "Otello"ya nə dil? Mən ona iki dəfə baxdım!..

QRAF. Sən başqa, Anna!.. Mənim ki, xasiyyətimi bilirsen... (*Gülür.*) Məni yuxu tutacaq, sən də yenə açıqlanacaqsan!..

QRAFINYA (*hökmlü*). Bəsdır, Viktor! Gülməli deyil! (*Qubernatora*.) Bu günkü "Baku" qəzetində elan var ki, Ərəblinskinin truppası maddi çətinlik üzündən, dağıla bilər.

QUBERNATOR. Eləmi? Fikir verməmişəm.

QRAFINYA. Mən onlara yardım etmək istəyirdim.

QUBERNATOR (*çiyinlərini çəkir*). Mən nə deyə bilərəm, qrafinya? (*Yenə də Qrafinyanın əlini öpür.*) Sadəcə, indiyədək sizə dediklərimi yalnız təkrar edə bilərəm...

QRAFINYA. Lazım deyil. Dediklərinizi təkrar etməyə ehtiyac yoxdur. Mən onlara beş yüz rubl göndərmək istəyirdim.

QRAF. Beş yüz rubl? Beş yüz rubl çox deyil, Anna?

QRAFINYA. Yox, çox deyil, əzizim!..

QRAF. Heç olmasa, anonim göndər. Peterburq obivatelləri növbəti dediqoduya başlamasın!..

QRAFINYA. Viktor Petroviç, sən bilirən ki, obivatellərin dediqodusu məni heç vaxt maraqlandırmayıb, rahatsız da etməyib!.. O söz-söhbətin mənim üçün heç bir əhəmiyyəti yoxdur! Ancaq mən pulu onlara anonim göndərəcəyəm. Obivatellərə görə yox, Viktor, minnət satmaq üçün!.. (*Qubernatora.*) Baron, bu işdə siz mənə yardım edəcəksiniz!

QUBERNATOR (*gülərək*). Əlbəttə, qrafinya!.. Mənim başqa əlacım yoxdur!..

İşıq sönrür.

ON BİRİNCİ ŞƏKİL

Teatr. Səhnə arkası.

Ərəblinski, Poloni, Yaqo.

Poloni ilə Yaqo mizin arxasında əyləşiblər. Ərəblinski çöl qapısından içeri girir.

ƏRƏBLİNSKİ (*əlindeki qəzeti yelləyərək, həyəcanlı*). Bu nə elandı belə? (*Qəzeti oxuyur.*) "Maddi çətinliklər nəticəsində Ərəblinskinin truppası dağılır." "Baku" qəzetinə bu elanı kim verir? (*Poloniyə.*) Sənin işindir?

POLONİ. Əvvəla, xeyir, mənim işim deyil. İkincisi də...

ƏRƏBLİNSKİ (*onun sözünü kəsərək, Yaqoya*). Sən vermisən?

YAQO. Xeyr.

ƏRƏBLİNSKİ (*əsəbi*). Bəyəm bunların boynuna nəşə qoymaq olar?!

POLONİ. İkincisi də, elanı qəzetə vəkil İvanov verir. Zalın kirayə haqqını

verə bilmirik. Tamaşaları ləğv etmək istəyirlər.

ƏRƏBLİNSKİ. Niyə mənə deməmişiz ki, elan verirsiniz?

POLONİ. Əşşi, sənə söz demək olur?

ƏRƏBLİNSKİ (*əlindeki qəzeti stolun üstünə fırladır*). Kimin nə vəcənədi ki,

Ərəblinskinin truppası dağılır? Dağılır, cəhənnəmə dağılsın!..

POLONİ. Xeyir, əzizim!.. (*Stolun üstündeki zərfi göstərir.*) Bude, birinci zərflə

gəlib! Qalındı, mükəmməl pula oxşayır! Üstündə də yazılıb ki, şəxsən

Ərəblinskiyə!

ƏRƏBLİNSKİ. Kim gətirdi?

POLONİ. Faytonçu Həbib kişi.

ƏRƏBLİNSKİ. Soruşmadız ki, kimdəndi?

POLONİ. Əlbəttə, soruşduq. Dedi, tanımadığım iki nəfər mindi faytona,

dedilər, sür teatra, burda da bu zərfləri verir, dedilər ki, apar ver onlara.

ƏRƏBLİNSKİ. Bəs, biriniz çıxıb faytona baxmadız?

YAQO. Çıxdıq, mən çıxdım. Gördüm ki, faytonda heç kim yoxdu. Əvvəldən

Həbib kişi ilə hesablaşdıqlar, onu bizim yanımıza göndərüb, özləri düşüb, çıxıb

gediblər.

Kiçik pauza.

ƏRƏBLİNSKİ. Açı, görək...

POLONİ. Axi, şəxsən sənədi!..

ƏRƏBLİNSKİ. Açı!

POLONİ (*zərfləri açır*). Dedim də, puldu... Maşallah, gör nə qədər di!.. (*Sayır.*)

Bu əlli, bu yüz...

ƏRƏBLİNSKİ. Ürəyində say!

POLONİ (*səssiz sayaraq*). Düz beş yüz rubl!

ƏRƏBLİNSKİ. Məktub-zad, heç nə yoxdu?

POLONİ (*zərflərini yoxlayaraq*). Yox...!

YAQO. Qarıbadı... Bu qədər pulu kim göndərib?

POLONİ. Kim göndərib, göndərib də!.. Allah bütün ölənlərinə rəhmət eləsin,

özünün də ömrü uzun olsun! Belə pulla xoşbəxtlik də həmişə onunla olacaq!..

YAQO. Aşna, pulu görəndən sonra kefin yaman kökəlib al..

POLONİ. Əlbəttə! Niyə kökəlməsin?!

YAQO. Bəs, filosofluq?

POLONİ. Əvvəla, pul olan yerdə, nə filosofluq? İkincisi də, bil və agah ol: filosofluq pulsuzların işidi!.. (*Saya-saya pulları ayıraraq.*) Bax, bu zalın kirayəsi!.. Bu usta Vartanın verdiyi kirayə əlbisənin hesabı!.. Bu...

ƏRƏBLİNSKİ (*onun sözünü kəsərək*). Dur, Poloni, dur! De, görüm, Həzrət Abbasa inanırsan?

POLONİ. Həzrət Abbasa qurban olum!

ƏRƏBLİNSKİ. Sən Həzrət Abbas, Poloni, mənim yanımda haqq-hesab aparma!.. Yüz dəfə demişəm sənə!..

POLONİ. Öziz dostum, axı, mən həm də sənin mühasibinəm!..

ƏRƏBLİNSKİ. Qulaq as, mühasib bəy! Sən belə ələyirsən: teatrın bütün xərclərindən sonra, bütün artistlərin, sən də, Yaqo da daxil olmaqla, baqqal Məşədi Cabbardan tutmuş, nə dükən-bazar borcunuz var...

POLONİ (*onun sözünü kəsir*). Yox, Hüseyn!.. Bu pul şəxsən sənə göndərilib!.. Qalanı da sənin dir!.. (*Yaqoya.*) Elə deyil?

YAQO. Yüzdə yüz!..

ƏRƏBLİNSKİ (*yumuşaq*). Mən kiməm? Mən teatram də!..

POLONİ. Axi, biz...

ƏRƏBLİNSKİ (*onu danışmağa qoymur*). Nə biz? Siz kimsiz? Siz də elə mənsiniz də!.. Elə deyil?

Kiçik pauza.

Bütün borcları verirsiniz. Yaxşı, mənim də borclarım içində!.. Əgər... əgər yenə də bir şey qalsın... (*Qısa pauzadan sonra.*) Mayaya başdaşı qoymaq lazımdı, Poloni!..

İşıq sönrür.

ON İKİNCİ ŞƏKİL

Teatr. Qrim otağı.

Ərəblinski, Qrafinya.

Qrafinya ayaq üstündə donunu geyinir. Ərəblinski divanda oturub.

ƏRƏBLİNSKİ. Ancaq sən mənə nəyi isə demirsən...

QRAFİNYA. Nə barədə?

ƏRƏBLİNSKİ. Pulunu sən göndərmisən?

QRAFİNYA. Nə pul?

ƏRƏBLİNSKİ. Beş yüz rubl...

QRAFİNYA. Beş yüz rubl?

ƏRƏBLİNSKİ. Sən göndərməmişdin, hə?

QRAFİNYA. Başa düşmürəm, sən nədən danışsan?

ƏRƏBLİNSKİ. Sən göndərmisən, Anna!.. Məni aldatmaq olmaz!..

QRAFİNYA. Yoxsa səni aldatmaq çox çətin işdi? Ərəblinski!.. Sən nə qədər böyüksən, bir o qədər də uşaqsan!

ƏRƏBLİNSKİ. Uşaq? İndiyəcən təkə bu nə mənə deyən olmamışdı!.. Ancaq pulu sən göndərmisən!..

QRAFİNYA (*bir az əsəbi*). Sənə dedim ki, mən göndərməmişəm! Mən niyə sənə pul göndərməliyəm? Bu bir, ikincisi də, əgər mən göndərmiş olsaydım da, yəne sənə hesab verməzdim! Mən heç kimə hesab verməmirəm!.. O cümlədən də sənə, Ərəblinski!..

Kiçik pauza.

Bizim getməyimizə cəmi bir gün qaldı, Hüseyn...
ƏRƏBLİNSKİ. Mən həmişə səni xatırlayacağam, Anna...
QRAFİNYA (*gülür*). Mənim buna şübhəm yoxdur!.. Əlbəttə, mənı yaddan çıxarmaq çətin məsələdi... Hərçənd, bilirəm, sənin beynindəki yalnız Dezdemonadı, Ofelyadı, Amaliyadı!.. Ancaq mən də Annayam!.. Düz deyil, Ərəblinski?

ƏRƏBLİNSKİ. Düzdür!
QRAFİNYA (*ciddi*) İndi məsələ bunda deyil... Mənim sənə təklifim var, Hüseyn...
ƏRƏBLİNSKİ. Eşidirəm, gözəl qrafinya...
QRAFİNYA. Sən Peterburqa gəl, Hüseyn!..

Kiçik pauza.
 Həmişəlik!..

Kiçik pauza.

Mən bu təklifi özümə görə etmirəm!.. Ona görə yox ki, Peterburqda da mənim yanımda olasan... Biz bir-birinə aşiq olmuş yeniyetmələr deyilik, Hüseyn! Sən deyirsən ki, mənı xatırlayacağısan. Mən də səni xatırlayacağam... Ancaq illər keçəcək və yaqın ki, mən səni daha çox böyük bir aktyor kimi xatırlayacağam!.. Yadına gəlir, ilk görüşümüzə mən sənə nə dedim? Dedim ki, sən özünü dünyandan gizlin saxlamamılsan! Mən elə-belə söz deyən qadın deyiləm, Hüseyn!..

ƏRƏBLİNSKİ. Mən bunu bilirəm!
QRAFİNYA. Mən istəmirəm ki, sənin böyük istedadın Allahın yaddan çıxardığı bu yerlərdə itib-batsın!.. Bakı neft eyforiyası içindədir!.. Burada ya milyonçu, ya dilənçi olmalısan!.. Sən də bu neft quyularının içində itib-batacaqsan!.. Sənin rus dilin tərtəmdir. Mən səni yalnız Peterburqun teatr aləminə təqdim edəcəyəm, vəssalam! Mənimki bu qəder olacaq! Qalanını sənin istedadın həll edəcək! Sənin yerin Aleksandriyski teatrdır! Mən bunı tamam əminəm, inan mənə, Hüseyn! Sən orada öz Otellonu, Hamletini göstərsən, sən orada Maqbeti, Liri, Riçardı oynasan, o teatrı sənin adınla tanıyaçaqlar!.. Mənim buna şübhəm yoxdur!.. Sən yalnız Peterburqda oynamaqcaqsan, sən mütləq Avropa qastrollarına çıxmalısan!.. Sən Rusiyada da, Avropada da ən məşhur aktyorlardan biri, bəlkə də birincisi olacağısan, Hüseyn! Bunu sənə mən deyirəm, qrafinya Anna Sergeyevna Razumovskaya!

Pauza.

ƏRƏBLİNSKİ. Sən istəyirsən ki, mən yəten haqqında, millət haqqında, öz borcum haqqında gurultulu sözlər deyim? Yox, Anna, sən bunu istəmirsən, çünki sən sözsüz də hər şeyi başa düşürsən...

QRAFİNYA. Mən... mən səni əlahəzrət imperator İkinci Nikolayın özünə təqdim edə bilərəm, Hüseyn!..

ƏRƏBLİNSKİ (*ayağa qalxaraq*). Çox sağ ol, Anna!.. (*Onun əlindən tutur.*) Çox sağ ol ki, sən varsan! Çox sağ ol ki, sən mənim həyatıma daxil oldun!..

Kiçik pauza.

QRAFİNYA. Sən... sən mənimçün yalnız növbəti macəralardan birinin qəhrəmanı deyilsən, Hüseyn!..

Kiçik pauza.

Kim bilir, bəlkə yenə görüşəcəyik?..

Ərəblinski çiynlərini çəkir. Qrafinya sərt hərəkətlə onu öpür və getmək istəyir. Ərəblinski onu qucaqlayaraq, buraxmır.

Burax mənı, Hüseyn...

ƏRƏBLİNSKİ (*onun donunun yaxasındaki düymələri aç-aça*). Uşaqdan ayrılmğa belə tələsirsən?

QRAFİNYA (*ehtirasla onu öpərək*). Axtı, indi geyinmişəm...

ƏRƏBLİNSKİ. Yenə geyinərsən...

İşıq sönlür.

ON ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Teatr. Səhnə arxası.

Ərəblinski, Poloni.

Poloni küncdə kolbasa qızdırır. Ərəblinski mizin arxasında oturub, qəzetləri oxuyur.

POLONİ. Allah kolbasa icad eləyənin atasına rəhmət eləsin! Tez bazar! Bir-iki, hazırdır! (*Əyilib tavanı lilyəyir.*) Hüseyn, səndən bir şey soruşacağam.

ƏRƏBLİNSKİ (*gözlerini qəzetdən ayırmayaraq*). Nədi?

POLONİ. Necə bilirsən, Hüseyn, görəsən o biri dünyada araç var?

ƏRƏBLİNSKİ. O biri dünyanı bilmirəm, ancaq, bax, bizim bu gözəl dünyamızda, gör, nə yazırlar?! (*Qəzeti oxuyur.*) "Hörmətli Molla Ağa Müzəffər Gilgilani şübhələndiyini bildirib ki, aktyor Ərəblinski əslində azərbaycanlı yox, müsəlman yox, ermənidir..." (*Başqa qəzet götürüb oxuyur.*) "Adının açıqlanmasını istəməyən mötəbər mənbədən aldığımız məlumata görə, məşhur aktyor Ərəblinski siflis tutub." (*Gülür.*) Görürsən, Poloni!.. Bu xəbəri eşidən millət qəzetin bütün tirajını alacaq!.. Yoxsa, kimdi bunların qəzetlərini alan?! (*Yenə başqa qəzet götürüb oxuyur.*) "Ərəblinski səhnədə Şeyx Şamili təhqir edib!" Özü də manşetə çıxanblar!

POLONİ. Ay Allah!.. İnsan nə qəder vicdansız olar? Biz Şamili səhnədə qəhrəman kimi göstəririk, bunlar da belə yazır!.. Bu dərəcədə də vicdansız yalan olar?

ƏRƏBLİNSKİ. Poloni, (*Onu yamsılayır.*) "əvvəla, yalanın vicdanlısı yoxdu, ikincisi də, bəs, vicdansız yalan" hansı dərəcədə olmalıdır? Bunu onlar özləri yazmır ki!.. Bunu Qubernatorun nöqərləri üç rubl verib, yazdırırlar!..

POLONİ. Hər halda, ehtiyatlı olmaq lazımdır, Hüseyn!..

ƏRƏBLİNSKİ (*oxuyur*). "Xəbər gedib Dağıstana da çatıb və dağıstanlılar həddən artıq hiddətlənib. Onlar Ərəblinskiyi ölümlə hədələyirlər."

POLONİ. Görürsən?!

ƏRƏBLİNSKİ (*qəzetləri kənara itələyərək, gülümsəyir*). İnsanı nə qəder ölümlə hədələmək olar?

POLONİ. Ona görə də ehtiyatlı olmalısan!

ƏRƏBLİNSKİ. Məndə daha immunitet yaranıb.

POLONİ. Nahaq! Çox nahaq! Yoxsa, sən bizim cahilləri tanıyırsan?

ƏRƏBLİNSKİ. O yalan xəbəri aparıb Dağıstana çatdırırlar, mənı xristian elan edib, sən deyən o cahillərin eli ilə öldürmək istəyənlər, o bədbəxtlər bir şey dərk etmirlər!.. Ancaq bunu siz də başa düşürsünüz!.. Sən də, Poloni!.. Mən heç vaxt ölməyəcəyəm!.. Mən daimiyəm!.. Mənim heç vəchlə gedib qara torpağa girmək firim yoxdu, Poloni, mənim nigarən qoca dostum! Heç zaman da olma-

yacaq! Cımb tullayarsan bu qəzetləri!.. Bu məmləkətdə bizi sevənlər, bizi qiymətləndirənlər də var, Poloni!.. Bax, bu günlərdə küçədə mənə bir gənc yaxınlaşdı. Səliqəli qiyaafədə, yaraşığıl və savadlı birisidir. Orucov qardaşlarının mətbəəsində mürəttib işləyir. Bizim bütün tamaşalarımıza baxıb!.. Özü də truppamıza daxil olmaq istəyir!

POLONİ. Nə deyim, vallah!.. *(Tavanın altını keçirir.)* Bu hazır! Mən gedim, bir az pami-dor-xiyar alım gətirim. Çörək də azdı...

Poloni gedir. Ərəblinski qalxıb var-gəl edir. Çöl qapısı döyülür.

FREYLİNA *(qapı arxasından).* Olar?
ƏRƏBLİNSKİ. Əlbəttə, olar!..

Freylina içəri girir.

FREYLİNA *(bir az sıxılaraq).* Salam...

ƏRƏBLİNSKİ. Salam...

FREYLİNA. Mən... sizə məktub gətirmişəm...

ƏRƏBLİNSKİ. Təşəkkür edirəm.

FREYLİNA. Qrafinyadan...

ƏRƏBLİNSKİ. Başa düşdüm.

Freylina qoyunundan çıxartdığı məktubu Ərəblinskiyə verir. Pauza.

FREYLİNA. İki saatdan sonra biz qatarla Bakıdan çıxırıq...

ƏRƏBLİNSKİ. Sizə yaxşı yol!

Pauza.

FREYLİNA. Mən... mən sizdən bir şey soruşmaq istəyirəm...

ƏRƏBLİNSKİ. Buyurun!

FREYLİNA. Bu düzdür ki, bir dəfə siz Otellonu oynayılanda, bütün biletləri alıblar, ancaq tamaşa başlayanda... tamaşa başlayanda zalda tək bir qadın olub?..

ƏRƏBLİNSKİ *(gülür).* Hə, iki-üç il bundan qabaq belə bir şey oldu... Kazanda qastrol tamaşaları göstərirdik... Mənə dedilər ki, anlaşırdı, bütün biletlər satılıb. Pərdə açılanda gördüm ki, zal bomboşdur! Parterin orta sıralarından birində bir qadın əyləşib, üzündə də maska!..

FREYLİNA *(həyəcanlı).* Bütün biletləri o qadın almışdı?

ƏRƏBLİNSKİ. Belə məlum olur...

FREYLİNA. Bəs... bəs, siz nə etdiz?

ƏRƏBLİNSKİ. Nə etdim? Mən artistəm!.. Biletlər satılıb!.. Deməli, tamaşa göstərilməlidir!.. Mən də rolumu oynamaıyım!..

Pauza.

FREYLİNA *(sıxıla-sıxıla).* Mən... mən burada qala bilərəm?..

Kiçik pauza.

ƏRƏBLİNSKİ. Burada, yəni bizim truppada?

FREYLİNA *(eyni həyəcan və sıxıntı ilə).* Hə...

ƏRƏBLİNSKİ *(qızın çənəsindən tutub, diqqətlə onun sifetine baxır).* Sən çox gözəlsən!.. Gəncsən!..

FREYLİNA. Mən sizinlə qalmaq istəyirəm...

ƏRƏBLİNSKİ *(başını bulayaraq).* Yox!..

FREYLİNA. Mən azərbaycan dilini öyrənərəm... Söz verirəm!..

ƏRƏBLİNSKİ. Yox!.. Sən burada mənim məşuqəm olmaqdan uzağa gedə bilməyəcəksən!.. Sən elə bilirsen ki, teatrda qrafinyanın gizli macərələrinin romantikası var? Yox, elə deyil!.. Teatr romantika deyil. Teatr - işgəncədir!.. Əzab-əziyətdir! Aclıqdır! Təhqirdir! Alçalmaqdır! Teatr sənin romantik xəyallarından çox uzaq bir yerdir!.. Çox!.. Çox uzaq!..

Kiçik pauza.

FREYLİNA. Mən sizinlə qalmaq istəyirəm...

ƏRƏBLİNSKİ. Mən kiməm? *(Gülür.)* Mən də sənin kimi gənc və gözəl bir qızın romantik xəyallarından çox uzaq bir məxluqam!.. Sən özün kimi təmiz və gözəl bir gəncə rast gələcəksən!.. Bəlkə o da qraf olacaq?! Sən də Ərəblinski truppasının evsiz-eşiksiz bir aktrisası yox, qrafinya olacaqsan!

Kiçik pauza.

Sizə bir sırr açım?

FREYLİNA. Mənə?

ƏRƏBLİNSKİ. Hə. Bunu heç kim bilmir!

FREYLİNA *(həyəcanlı).* Mən heç kima demərəm!

ƏRƏBLİNSKİ. Sizə inanıram! *(Yavaş səslə.)* Mən həm də ekstrasensəm!..

Hər şeyi öncədən görürəm!.. Siz qrafinya olacaqsız!.. Oğlunuz da məşhur qraf!..

FREYLİNA *(tutulmuş).* Başa düşdüm... Siz istəmirsiniz ki, mən... mən sizinlə qalım... İstəmirsiniz, hə?

ƏRƏBLİNSKİ. Biz danışıdığ də!.. Gedək... Gedək, sizi yola salım, gələcək qrafinya!..

FREYLİNA. Yox, mən yolu tanıyıram...

Freylina qəflətən Ərəblinskinin üzündən öpüb, qaçaraq səhnədən çıxır. Ərəblinski əlində tutduğu məktuba baxır. Sonra zərfi açılıb, məktuba bərkədən oxuyur.

ƏRƏBLİNSKİ *(məktubu oxuyaraq).* "Proşay, moy oçen talantliyv durak!.."

Kiçik pauza.

(Təkrar edir.) "... moy oçen talantliyv durak!.. " *(Və ürəkədən gülür.)* Ay səni, Anna, Anna!..

İşıq sönmür.

ON DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Teatr. Səhnə arxası.

Ərəblinski, Poloni, Yaqo, Gənc teatr vurğunu, ar - tistlər.

"Skapen" in mizarxası məşq gedir. Ərəblinski mizin arxasında, artistlərdən isə kimi mizin arxasında, kimi divanda əyləşib.

ƏRƏBLİNSKİ. Skapen kimdir? Əlbəttə, kələkbazin biridi!.. Əlbəttə, ağıllıdır!.. Ancaq o, Jerontu aldıadıb, torbaya salıb döyəcəyə, əslində, təkə Jerontu yox, bütün bir zümərəni kötəkləyir!.. Bu pyes az qala üç yüz il bundan əvvəl yazılıb,

ancaq baxın, baxın, elə bil, bizim bu günümüzden danışır. Görün, Skapen nə deyir. (*Qarşısındakı kağızları vərəqləyərək, birini götürür.*) Arqant (*Barmağını Yaqoya tərəf uzadır.*) yəni sən, işi məhkəməyə vermək istəyir. Bu da Skapenin sözləri! Qulaq asın. (*İkinci pərdənin səkkizinci şəkildəki epizodu oxuyur.*) "Gör bir nə deyirsiz e?! Gör bir nəyə qərar verirsiniz?! Bilirsiniz məhkəmədə nələr baş verir? Yüz cürə şikayət olur orda, bir hərcmərclik başlayır ki, gəl görəsən!.. Canavar kimi adamın başının üstünü alırlar: bir tərəfdən pristavlar, bir tərəfdən vəkillər, müvəkkillər... (*Yavaş-yavaş Skapenin roluna girərək.*) ... şahidlər, katiblər, məruzəçilər, onların köməkçiləri, nə bilim, hakimlər, mirzələr!.. Hər biri də qanundan necə istəyir, elə də istifadə edir. Lap qəpik-quruşa da tamah salırlar!.. Müvəkkiliniz o biri tərəflə əlbir olacaq, bir keçi qiymətinə satacaq siz! Vəkilinizi də satın alacaq! Heç məhkəməyə də gəlməyəcək, gəlsə də, başlayacaq hətərə-n-pətərəni danışmağa, mələb də qalacaq bir tərəfdə!.. Katib heç özünü olmaya-olmaya ittiham hökmünüzü oxuyacaq. Məruzəçinin mirzəsi sənədləri gizlədəcək, ya da elə məruzəçinin özü guya o sənədləri heç yerli-dibli görməyib!.. Yox, əgər böyük əzab-əziyyətlə elə eləsez ki, belə şeylər olmasın, onda da baxıb görəcəksiz ki, aşnaları hakimləri sizin əleyhinizə çöndəriblər. Cənab, uzaq olun, uzaq olun belə ədalət məhkəməsidən! İş, məhkəməyə vermək, cəhənnəmin içinə girmək kimi bir şeydir!.. Mən, vallah, məhkəmənin alından qaçıb, lap dünyanın o başında gizləndirdim!.." (*Yenə barmağı ilə Yaqonu göstərərək.*) Sonra sən sözlərini deyirsən, Skapen yenə məhkəməyə qayıdır. Qulaq asın. (*Rola girərək, oxuyur.*) "İş məhkəməyə verməkdən ötrü də pul lazımdır. Sənədləri düzəltmək üçün xərc çəkməlisiz, imzaları təsdiq etmək üçün də xərc çəkməlisiz, etibarnamə üçün də. Müvəkkillərə də cib xərcliyi verməlisiz. Məsləhətçün də pul verməlisiz, vəkillərini çıxışı üçün də, hələ sənədlərin surətini çıxarmağı demirəm!.. Məruzəçilərə xərc çəkməlisiz, sənədləri reyestərə salanda - xərc çəkməlisiz, imza atmağa, arayı çıxarmağa, işi tezləşdirməyə - elə bir ucdan xərciniz çıxacaq. Hələ nə qədər rüşvət verməlisiz!" (*Başını kağızdan çəkərək.*) Görürsüz?

Aktyorlar el çalır.

On yeddinci əsr fransız feodal-burjuva cəmiyyəti, yoxsa Romanovlar imperiyasının bu günüdür?

Qapı döyülür. Sonra Gənc Teatr Vurğunu içəri girir.

GƏNC TEATR VURĞUNU (*silindirini çıxararaq*). İcazə olar?
ƏRƏBLİNSKİ. O-o-o, mənim gənc dostum, əlbəttə, olar! (*Poloniya.*) Sənə dediyim həmin teatr vurğunu gənc, bax, bu igiddir! (*Artistlərə.*) Ağalar! Bizim təzə kolleqamızla tanış olun! O bizim bütün tamaşalara baxıb! (*Gənc Teatr Vurğununa.*) Elədir?

GƏNC TEATR VURĞUNU (*ruh yüksəkliyi ilə*). Bəli.
ƏRƏBLİNSKİ. Yenə teatra gəlmək istəyir, ancaq daha tamaşaçı kimi yox!.. İstəyir bizim truppayı daxil olsun! Özü də başa düşür ki, hansı yükün altına girir! (*Gənc Teatr Vurğununa.*) Düz deyirəm, gənc dostum?

GƏNC TEATR VURĞUNU (*eyni ruh yüksəkliyi ilə*). Bəli,
ƏRƏBLİNSKİ. Ancaq səhnə qorxuludur ha!.. Sənə yüz göz baxacaq!..
GƏNC TEATR VURĞUNU. Yox, mən qorxmuram! Sadəcə, bir az həyəcanlıyam...

ƏRƏBLİNSKİ (*ayağa qalxaraq*). Bir az həyəcanlısan? Bir az nədi ki? Əsil həyəcan hələ qabaqdadır! Sənə bir söz deyim, gənc dostum: hər dəfə səhnəyə çıxanda, dünyada mənəndən həyəcanlı adam olmur!.. Ancaq əvvəlcə hələ baxaçaq görək, sənin qabında nə var?.. Hə? Ən çox sevdiyin tamaşa hansidir?

GƏNC TEATR VURĞUNU. Əlbəttə, "Otello"!
ƏRƏBLİNSKİ. Yaxın, elə "Otello"dan başlayarıq. Sabah özüm sənənlə məşq edəcəyəm. (*Yaqoya ayaqlaşaraq*) Bizim Yaqo daha qocalıb...

YAQO (*ayağa qalxaraq, zarafatla*). Nə qədər qoca olsam da, yüz cavana dəyəərəm!..

ƏRƏBLİNSKİ (*gülərək*). Yox, dostum Yaqo!.. Boynuna al, qocalmısan! Yaqo kimdir? Dezdemonanı dəlicəsinə seven gənc, yarasıqlı birisi! Bundan sonra sən Kipr valisi Montano olacaqsan!

YAQO ("Otello"nun ikinci pərdəsindəki üçüncü şəkildə yaralı Montanonu təqlin edərək).

*İgid sərdarım,
Yaraladım çox ağır, kirdarım
Qalmamış söyləməyə.
Hər nə ki, var,
Yaqo eylər sizə, əlbət, iqrar!..*

ƏRƏBLİNSKİ (*Gənc Teatr Vurğununa*). Sənənlə isə... Yaqonu məşq edəcəyik! Hazırlaş!

Kiçik pauza.

GƏNC TEATR VURĞUNU (*pərt*). Kimi?

ƏRƏBLİNSKİ. Yaqonu!

GƏNC TEATR VURĞUNU. Anlamadım...

ƏRƏBLİNSKİ. Sabahdan sənənlə Yaqonun məşqlərinə başlayırıq!

GƏNC TEATR VURĞUNU. Mən Yaqo olacağam?

ƏRƏBLİNSKİ. Bəli! Sən Yaqonun rolunu ifa edəcəksən və düz deyirsən, səhnədə Yaqo olacaqsan!

Kiçik pauza.

GƏNC TEATR VURĞUNU (*çığırın*). Mən... Mən Yaqoya nifrət edirəm!..

ƏRƏBLİNSKİ (*gülür*). Düz edirsən! Yaqo nifrətlərə layıqdır!

GƏNC TEATR VURĞUNU (*eləcə çığırınla*). Elə isə, nə üçün siz onu mənə təklif edirsiniz? Mən Otello olmaq istəyirdim!.. Mən ona görə sizə müraciət etdim!.. Ancaq... ancaq siz mənə bu cür təhqir edirsiniz!.. Mən sizin qarşınızda hansı günahın sahibiyəm ki, mənə belə bir təklif edirsiniz? Mən sizə nə pislik etmişəm, cənab Ərəblinski?

Paauza. Hamı mat-mat Gənc Teatr Vurğununa baxır.

POLONİ. Maşallah!..

GƏNC TEATR VURĞUNU (*Poloniya*). Nə?

POLONİ. Deyirəm, maşallah!..

GƏNC TEATR VURĞUNU. Nə maşallah? (*Ərəbliskiyə.*) Heç sizdən gözləməzdim!.. Mən hamıyla mübahisə edirdim ki, siz ciddi adamsız!.. Hayıf!.. Çox hayıf!.. (*Silindirini başına qoyur.*) Xudahafiz!.. (*Gedir.*)

Paauza.

ƏRƏBLİNSKİ. Adam bilmir ki, gülsün, ya ağlasın?..

POLONİ. Bəyəm, eyni şey deyil, Hüseyn?

İşiq sönür.

ON BEŞİNCİ ŞƏKİL

Teatr. Qrim otağı.
Ərəblinski, Əbdül.
Qrim otağı boşdur. Tamaşaçı zalına açılan qapıdan tamaşaçıların alqışları eşidilir.

TAMAŞAÇILARIN SƏSİ:

- Bravo!..
- Əhsən!..
- Ərəblinski!..
- Ərəblinski!..

Ərəblinski Skapenin qrimində və qiyafəsində zalın qapısından içəri girir. Qapını tamam örtməyərək, arasından zala baxır. Alqışlar kəsilmir.

TAMAŞAÇILARIN SƏSİ:

- Ə-rəb-lin-ski!..
- Ə-rəb-lin-ski!..
- Ə-rəb-lin-ski!..

Ərəblinski yenidən səhnəyə qaydır. Alqışlar daha da artır.

TAMAŞAÇILARIN SƏSİ:

- Yaş!..
- Bravo!..
- Əhsən!..
- Ərəblinskiyə eşq olsun!..

Ərəblinski içəri girərək, bu dəfə qapını örtür. Alqış səsləri get-gədə azalır.

ƏRƏBLİNSKİ. Ay səni, kələkbaz Skapen!.. Bunu qeyd etmək lazımdır!..

Ərəblinski qrim mizinin alt gözündən piyalə və şampan şüşəsi çıxararaq, tıxacını açır. Partlayıb köpüklənə-köpüklənə axan şampanı qədəhə süzərək, güzgüyə yaxınlaşır və piyaləni güzgüdəki əksi ilə toqquşdurur.

Sənin sağlığına, kələkbaz oğlu, kələkbaz! (*Piyalədən bir neçə qurtum içib, güzgüyə baxa-baxa rola girərək, Skapenin son səhnədəki sözlərini söyləyir.*) "Ah!.. Ah!.. Görürsüz, cənablar?! Görürsüz, mən nə haldayam?! Ah!.. Mən istəyirəm ki, əvvəlcə sizdən üzr istəyim, üzürhaqlıq edim, sonra ölüm... Kimi incitmişəmsə, hamınız məni bağışlayın!.. Ah!.. Cənablar!.. Son nəfəsində yalvarıram sizə: bütün olub-keçənlərə görə, bağışlayın məni!.. Xüsusən, siz, cənab Arqant!.. Bir də siz, cənab Jeronti!.. Ah!.. Ölürem!.." (*Yenə piyaləni güzgüdəki əksi ilə toqquşdurur.*) Sənə yaxşı yol, Skapen dostum!.. (*Piyalədən bir-iki qurtum içir.*)

Eşikdən səs gəlir. Ərəblinski çevrilərək çöl qapısına tərəf baxır. Qapı çarpılaraq, açılır və Əbdül içəri girir.

ƏRƏBLİNSKİ. O-o-o!.. Əbdül!.. Sən hara, teatr hara?! (*Əylərək qrim mizinin alt gözündən ikinci piyaləni çıxarır.*) Onda gəl, gəl, sən də Skapenin şərəfinə bir badə şampan iç!.. Yoxsa ki, güzgü ilə badə dostluğu edirəm... (*Piyaləyə*

şampan süzərək.) Bilirsən, Skapen kimdir? Hardan biləsən? Evdə bişməyib, qonşudan gəlməyib!.. Skapen əla köpəkoğlunun biridir! Al!

Ərəblinski piyaləni ona tərəf uzadır. Əbdül əlinin sərt hərəkəti ilə badeni vurub, yerə salır.

ƏBDÜL (*hiddətlə*). Sən nə vaxta qədər bizi biyabır edəcəksən?! Nə vaxta qədər mən dostun, düşmənin gözüne baxa bilməyəcəyəm?! Nə vaxta qədər sən biğini qırxdımb, artistlik edəcəksən?! Arvad paltarları geyib, camaatın gözü qabağında mütrüblük edəcəksən?!

ƏRƏBLİNSKİ. Nə vaxta qədər? Axıra qədər! Başa düşdün? Axıra qədər! Ömrümün sonuna kimi!.. (*Əlindəki piyalədən bir-iki qurtum içərək, yerə tökülmüş şampana baxır.*) Hayif o şampandan!..

ƏBDÜL. Sən bizim bütün nəslimizi xar edirsən!

Ərəblinski cəld hərəkətlə divardan asılmış xəncəri çəkib qınından çıxararaq, Əbdülə uzadır.

ƏRƏBLİNSKİ (*qızıışaraq*). Onda, al bunu! Al! Öldür məni! Bütün nəslimiz in intiqamını al məndən! Al! Aksessuar deyil! Aksessuar bilirsən nədir? Hardan biləsən!.. Yeni ki, yalançı!.. Amma bu doğruçu xəncərdir! Qarabağ xanı Mehdiqulu xanın nəvəsi Cahangir Ağa bağışlıyıb məni!.. (*İsrarla.*) Al! Sox qarnına, ey bizim nəslin xilaskarı!.. Məni həmişə yalançı xəncərlə öldürüblər, sən doğruçu xəncərlə öldür!..

ƏBDÜL. Məni məcbur etmə, Hüseyin!.. Mən qan qohumumun qatili olmaq istəmirəm!

ƏRƏBLİNSKİ (*daha artıq qızıışaraq*). Bax, gördün ki?! Sizin kişiliyiniz elə bura qədərdir! Dil pəhləvanları!.. Nadanlar!.. Cahillər!.. Qorxaqlar!.. Ancaq diliniz var sizin!..

ƏBDÜL. Hüseyin!..

ƏRƏBLİNSKİ. Biğli arvadlar!..

Ərəblinski xəncəri yenidən divardakı qınına salmaq istəyir. Əbdül qəfləten yerindən sıçrayıb, xəncəri Ərəblinskinin əlindən alır və onun sinəsinə sancır. Ərəblinski yerində səndələyərək, sinəsindəki xəncərin dəstəyindən tutur.

ƏRƏBLİNSKİ. Deyəsən, səhv etmişəm... Sizdə təkcə dil deyilmiş... (*Yavaş-yavaş yerə çökərək, başını aşağı dikib, sinəsindəki xəncərə baxır.*) Bu xəncərin belə xainliyi Cahangir Ağanın hardan ağına gələ bilərdi?.. (*Arxası üstə yerə serilir.*) Maya!.. Qarşıla məni, Maya!..

Pauza.

ƏBDÜL (*elə bil, oyanaraq, özünə gəlir*). Hüseyin!.. (*Qışqırır.*) Mən səni öldürmək istəmirdim!.. İstəmirdim səni öldürüm!.. (*Sarsıntı içində daha da bərkədən qışqırır.*) Hüseyin!..

Səhnəyə qaranlıq çökür. Pauza. Birdən haray-həşir qopur.

PROLOQUON SONU

Küçə.

Bakı sakinləri, Biğli artist.

Qaranlıq içində qışqırıqlar eşidilir.

SƏSLƏR:

- Öldürdülər!..
- Ərəblinski öldürüblər!..
- Qatil qaçıb!..
- Kim? Kim qıydı sənətkara?..
- Onu polis reisi öldürtdü!..
- Şərşə lya fam!..
- Onu öldürən bibisi oğludu!..
- Qısqanc er pul verib, onu öldürtdü!..
- Qısqanc er yox, qısqanc qadın öldürtdü onu!..
- O özü ölüm axtarırdı!..
- Kimin əli qalxdı sənətkara!..

İşıq Biğli artistin üzerine düşür.

BIĞLI ARTİST (*sarsıntı içində*). Yox!.. Heç vaxt!.. Heç vaxt buna inanmaram!.. Ola bilməz!.. Ərəblinski öldürüblər? Bu, mümkün olan iş deyil!.. Eşidirsiz? Bu mümkün olan iş deyil!.. Yalandır!..

Qaranlıq içindən qəflətən Ərəblinskinin amirane səsi eşidilir.

ƏRƏBLİNSKİNİN SƏSİ:

- Əlbəttə, yalandır!.. Mən ölməmişəm!..

Bütün səhnə işıqlanır. Personajlar - Bakı sakinləri - hərəsi bir vəziyyətdə donaraq, yerində dayanıb.

ƏRƏBLİNSKİNİN SƏSİ:

- Mən ölməzəm!.. Mən daimiyəm!..

BIĞLI ARTİST (*barmağı ilə səs gələn yüksəkliyi göstərərək*). Gördünüz ki!.. O ölməyib!.. Onu öldürmək mümkün deyil!..

Hamı eləcə yerində donub qalıb. Yalnız Biğli artist barmağı ilə yuxarını göstərərək qışqırır.

BIĞLI ARTİST. Gördünüz?! Gördünüz ki!..

İşıq sönür.

S O N

Dekabr 2010

Bakı